

AMARNA MEKTUPLARI'NA GÖRE DOĞU AKDENİZ TİCARETİNDE ALAŞİA-MISIR İLİŞKİLERİ*

Cemal YILMAZ**

Makale Bilgisi

Başvuru: 29 Kasım 2020

Kabul: 06 Nisan 2021

Article Info

Received: November 29, 2020

Accepted: April 16, 2021

Öz

Amarna Çağı (MÖ 14. yy) siyasi ve ticari faaliyetlerin uluslararası yoğunluğu nedeniyle “diplomasi çağı” olarak adlandırılabilir. Yeni Krallık Dönemi Mısır firavunları, onların eşleri ve bazı devlet adamları ile Yakındoğu coğrafyasındaki irili ufaklı çok sayıda devletin üst düzey yetkilileri arasında yapılan yazışmalar önemli bir arşivin oluşmasını sağlamıştır. 1887 yılında Orta Mısır'daki El-Amarna bölgesinden gün yüzüne çıkarılan bu arşiv 382 adet çivi yazılı tableti ihtiva etmektedir. Literatürde “Amarna Tabletleri” olarak adlandırılmış olan bu belgelerin büyük çoğunluğunu mektuplar teşkil etmektedir. Bu mektupların çoğu Mısır'ın vasalları (şehir devletleri) tarafından yazılmış, 45'i ise büyük devletlerden gelmiştir. Alaşia Krallığı'ndan Mısır'a gönderilen mektupların sayısı ise sekizdir.

* Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 2018SOBE014 numaralı proje ile desteklenen bu çalışmamız “Amarna Mektupları Işığında Akdeniz Dünyası'nın Siyasi ve Sosyal Görünümü”, (Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2020) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, cemalyilmaz_64@hotmail.com; ORCID: 0000-0003-3475-054X.

Amarna Arşivi'nin ortaya çıkarıldığı dönemde lokalizasyonu henüz bilinmeyen Alaşia memleketinin bugün Kıbrıs adasında olduğu bu tabletler üzerinde yapılan toprak analizleri sonucunda tespit edilebilmiştir. Alaşia memleketinin Mısır'la ilişkileri ise çok erken dönemlere kadar gitmektedir. Bu ilişkiler daha çok ekonomik alanda gelişmiş olup uluslararası ilişkilerin ivme kazandığı Geç Tunç Çağı'nda daha yoğun bir hal almıştır. Bunun detayları ise Amarna Arşivi'nden çıkarılan Alaşia mektuplarında net bir biçimde görülmektedir. Bu mektuplar zikrolunan dönemde Alaşia krallarının Mısır firavunlarıyla ilişkilerini gösterdiği gibi adanın Tunç Çağı toplumları arasında çok önemli bir yer edindiğine dair de fikir vermektedir. Kaynaklardan Alaşia'nın zengin bakır rezervlerine sahip olduğu, bu sayede Akdeniz dünyasının ticari canlılığına önemli bir katkı sağladığı, elde ettiği ekonomik gönenç sayesinde ise devrin büyük güçler topluluğunun arasında yerini aldığı anlaşılmaktadır.

Çalışmamıza konu olan mektuplarda birkaç husus dikkatimizi çekmiştir: Alaşia kralının Mısır firavununa "kardeşim" şeklinde hitap etmesi, mektupların hiçbirinde gönderen kişinin adının yazılmaması, Mısır'a muazzam miktarlarda bakır sevkiyatının yapılması ve son olarak da Doğu Akdeniz'in Amarna yazışmalarının yapıldığı zaman zarfında da çok hareketli bir bölge olduğudur.

***Anahtar Kelimeler:** Doğu Akdeniz, Amarna Çağı, Alaşia Memleketi, Alaşia Mektupları, Eski Mısır, Bakır.*

According to the Amarna Letters Alaşia-Egypt Relations in the Eastern Mediterranean Trade

Abstract

The Amarna Period (14th century BC) can be called the "age of diplomacy" due to the international intensity of political and commercial activities. Correspondence between the pharaohs of New Kingdom Egypt, their wives, and some statesmen and the senior officials of many large and small states in the Near East geography provided an important archive. This archive, which was unearthed from the El-Amarna region in Middle Egypt in 1887, contains 382 cuneiform tablets. In literature the letters that constitute the majority of these documents are named "Amara Tablets". Most of these letters were written by vassals of Egypt (city-states), and 45 of them came from the great powers. The number of letters sent to Egypt from the Alaşia Kingdom is eight. At the time when the Amarna Archive was unearthed, it was determined as a result of the soil analysis made on these tablets that Alaşia, whose localization was not yet known, was in Cyprus today. The relations of Alaşia country with Egypt go back to very early periods. These relations developed mostly in the economic field and

became more intense in the Late Bronze Age, when international relations gained momentum. The details of this are clearly seen in the Alaşia letters extracted from the Amarna Archive. These letters show the relations of the Alaşia kings with the Egyptian pharaohs in the period, mentioned, as well as suggest that the island gained a very important place among the Bronze Age societies. It is understood from the sources that Alaşia had rich copper reserves, thus by making a significant contribution to the commercial vitality of the Mediterranean world, and thanks to the economic prosperity obtained, it took its place among the great power communities of the era.

In the letters, subjected to our study, there are a few points, which have drawn our attention: The King of Alaşia's addressing the Egyptian pharaoh as his brother, not written of the sender's name in any of the letters, the shipment of copper in enormous quantities to Egypt, and finally, the Eastern Mediterranean was very active region as well at the time, when the Amarna correspondences were done.

Keywords: Eastern Mediterranean, Amarna Period, Alaşia Country, Alaşia Letters, Ancient Egypt, Copper.

Amarna Mektupları'na Göre Alaşia Memleketinin Lokalizasyonu

“Kardeşim Mısır ülkesinin kralına, böylece Alaşia Kralı senin kardeşindir.”¹

Bu ifadeler Amarna Çağı'nın siyasi ve ekonomik açıdan önde gelen teşekküllerinden birisi olan Alaşia Krallığı'nın yöneticisine aittir. Mısır'a gönderdiği mektuplarından biri olan EA 33'te yer alan bu satırlardan onun Mısır firavunu ile eşit statüde olduğu, karşılıklı temaslara bakıldığında da bu durumun muhatabı tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak hemen belirtmek lazımdır ki, Mısırlılar tarafından Alaşia kralına gönderilmiş bir mektup Amarna Arşivi'nden çıkmamıştır. Dolayısıyla onların Alaşia kralına ne şekilde hitap ettiği tespit edilememiştir.² Bununla birlikte yazışmaların belli bir süre devam etmiş olması ve Alaşia mektuplarındaki detaylar firavunların da benzer bir hitap tarzı kullandığını akla getirmektedir.

¹ Anson F. Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets*, I, (Leiden-Boston: Brill, 2015), 333.

² Mısırlılar tarafından yazılan ve Amarna Arşivi'nden çıkarılan mektupların neden çok az olduğu konusunda bazı görüşler için bkz.: Cemal Yılmaz ve Yusuf Kılıç, “Eski Yakındoğu'nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 7, (2020): 892, 893.

Amarna Arşivi'nden sekiz adet Alaşia mektubu gün yüzüne çıkarılmıştır.³ Bu mektupların bulunduğu dönemde Alaşia'nın nerede olduğu bilinmiyordu. Mektupların okunmasıyla birlikte Alaşia Krallığı'nın lokalizasyonu hakkında bilim insanlarında bazı fikirler oluşmaya başlamış ve bununla alakalı olarak da bir kısım savlar ileri sürülebilmektedir. İlk başlarda dile getirilen düşünceler somut delillerle desteklenmediğinden Alaşia'nın lokalizasyonu meselesi çözüme kavuşturulamamış, bu yüzden tartışmalar yaklaşık bir asır boyunca devam etmiştir.⁴ Amarna tabletleri üzerinde mineralojik ve petrografik⁵ analizlerin yapılmasıyla sağlam veriler elde edilebilmiştir.

Alaşia tabletleri üzerinde yapılan incelemelere yer vermeden evvel bu krallığın nerede olduğuna dair ortaya atılan görüşlere⁶ değinmek faydalı olacaktır. Ş. Yıldırım'ın S. Wachsmann'dan aktardığına göre, Alaşia'nın lokalizasyonu ile ilgili ilk tartışmalar Max Müller'in bu krallığın Kıbrıs'ta olduğuna dair 1895 yılında ortaya attığı iddialarla başlamıştır.⁷ Müller, Grekçe ve Fenikece çift dilli kitabeleri incelemiş ve bunlarda Kıbrıs'ın *Alassos* ve *Ailasuka* olarak geçtiğini tespit etmiştir. Aynı görüş Eugen Oberhammer tarafından da desteklenmiştir.⁸ 19. yy'ın sonlarına doğru ve sonraki süreçte Eski Mısır dilinin deşifre edilmesiyle birlikte firavunlar devrinden kalma yazıtlar okunmaya başlanmıştır. Bu sayede Eski Mısırlıların gerek kendileri gerekse temas ettikleri memleketlere dair tutmuş olduğu kayıtların üzerindeki sis perdesi aralanmaya başlamıştır. Bu metinlerde az da olsa Alaşia krallığı hakkında bilgilerin yer aldığı da görülmüştür. II. Ramses'in Luksor tapınağındaki yazıtlar bu konuda örnek teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra bir başka firavun III. Ramses'in Medinet Habu'daki tapınağında da Alaşia adına rastlanmıştır. Burada, Alaşia Memleketi Deniz Kavimleri'nin işgal ettiği yerler arasında sayılmıştır. Bütün bu bilgiler Alaşia'nın nerede olduğu

³ Jana Mynářová, *Language of Amarna- Language of Diplomacy Perspective on the Amarna Letters*, (Prague: Czech Institute of Egyptology Faculty of Arts, 2007), 61.

⁴ Yuval Goren, Shlomo Bunimovitz, Israel Finkelstein and Nadav Na'Aman, "The Location of Alashiya: New Evidence from Petrographic Investigation of Alashiyan Tablets from Amarna and Ugarit", *American Journal of Archaeology*, Vol. 107, No. 2 (2003): 233.

⁵ Petrografi kayaçları inceleyen bilim dalıdır. <http://www.mta.gov.tr/v3.0/muze/mineraloji-petrografi>. Erişim 27.09.2020.

⁶ Bu görüşler hakkında şu makaleye bkz. Shelley Wachsmann, "Is Cyprus Ancient Alashiya? New Evidence from an Egyptian Tablet", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 49, No. 1 (Mar.1986): 37-40.

⁷ Şeyma Yıldırım, "Mısır, Ugarit ve Asur İmparatorluk Dönemi Yazılı Kaynaklarında Alaşya", N. N. Kara, L. Daşdemir, Ö. Küpeli, (ed.), *Prof. Dr. Necmi Ülker Armağanı*, (İzmir: Meta Basım Yayıncılık, 2008), 441.

⁸ Nurgül Yıldırım, "The Rich Trade Center of the Mediterranean "Alashiya and Yadnana" in the Cuneiform Memory", *Arkeoloji ve Sanat*, 164: (Mayıs-Ağustos 2020), 42, 50.

konusundaki merakı canlı tutmuş ve bu krallığın yeri hakkında yapılan tahminlerin uzun süre devam etmesini sağlamıştır. Bu tahminlerden biri de Wainwright⁹ tarafından dile getirilmiştir. Ona göre Alaşia, Asi Nehri'nin kaynak bölgesinde yer almaktadır.¹⁰ Wainwright'ın Alaşia'yı Asi Nehri civarına lokalize etme nedeni muhtemelen Eski Mısır kayıtlarında anılan Asy Ülkesi'nin isminin Asi ile benzerliğinden kaynaklanmış olmalıydı.¹¹ Mısır metinlerinde adı geçen Asy Ülkesi'nin Kıbrıs'a atfen kullanıldığına dair mevcut verilere bakıldığında, bu tahmin ilk bakışta doğru gibi durmaktadır.¹² Ancak şöyle de bir gerçek vardır ki Mısırlılar Asy memleketinin yeri konusunda onun Asi Nehri'nin kaynağında bir ülke olduğuna dair bir bilgi vermemişlerdir. Öte yandan Holmes ise Eski Mısır hiyerogliflerinde “a-r-s” ya da “a-l-s” şeklinde bir ifadenin yer aldığını bunun da çivi yazısında A-la-ši-a'ya karşılık geldiğini ifade etmiştir. I. Seti'nin yazıtlarında Alaşia, Hatti ve Naharayim ülkelerinden sonra, Akka'dan ise önce zikredilmiştir.¹³ III. Tutmosis zamanına tarihlenen metinlerde de Isy adı çok sık geçmektedir. Diğer yandan II. Ramses ve III. Ramses dönemlerinde de Isy adının geçtiği görülmektedir. Bütün bunlarda ortak olan nokta Mısır metinlerinde adı geçen Alaşia memleketinin denizin ortasında bir yerde olduğu ve buraya gemilerin gidip geldiğidir.¹⁴ Holmes'te yer alan bilgilere göre F. Schachermeyr, R. Von Lichtenberg ve Claude Schaeffer, Alaşia'nın lokalizasyonu konusunda önemli veriler elde etmişler ve bu yerleşim yerinin Kıbrıs'ta olduğu fikrini sağlam kanıtlar sunarak ortaya atmışlardır. Ancak bu iddia G. A. Wainwright, M. Müller, G. Maspero ve Alaşia'nın Kuzey Suriye kıyısında bir yerde olması gerektiğine inanan A. Jirku tarafından asla kabul edilmemiştir.¹⁵

Kimi bilim adamları Levant bölgesiyle yapmış oldukları bakır ticaretinden dolayı Alaşia'yı adanın doğusundaki Enkomi'ye lokalize etmişlerdir. Azınlıkta kalan bir grup bilim insanına göre ise Alaşia, Kilikya¹⁶ veya Suriye'nin doğu taraflarındaydı. Görüldüğü gibi bilim adamları arasında

⁹ Wainwright'ın bu fikirlerinin de yer aldığı çalışması için bkz. G. A. Wainwright, “Asiatic Keftiu”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 56, No. 4 (1952): 196-212.

¹⁰ Yıldırım, “Mısır, Ugarit ve Asur İmparatorluk Dönemi Yazılı Kaynaklarında Alaşia”, 441; Shelley Wachsmann, “Is Cyprus Ancient Alashiya? New Evidence from an Egyptian Tablet”, 37.

¹¹ G. A. Wainwright, “Asiatic Keftiu”, 198.

¹² Yıldırım, “Mısır, Ugarit ve Asur İmparatorluk Dönemi Yazılı Kaynaklarında Alaşia”, 441.

¹³ Y. Lynn Holmes, “The Location of Alashiya”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 91, No. 3 (1971): 426; G. A. Wainwright, “Alashia=Alasa; Asy”, *Klio*, Vol. 14, I. (1915): 3, 4, 14.

¹⁴ Yıldırım, “Mısır, Ugarit ve Asur İmparatorluk Dönemi Yazılı Kaynaklarında Alaşia”, 441, 444.

¹⁵ Y. Lynn Holmes, “The Location of Alashiya”, 426.

¹⁶ Kilikya fikrini savunan H. R. Hall'dur. Y. Lynn Holmes, “The Location of Alashiya”, 426.

bir fikir birliğine varılamamış, ortaya atılan görüşler birer tahminden öteye geçememiştir. Biraz önce ifade edildiği gibi konunun tam anlamıyla aydınlatılması Amarna Arşivi'nden gün yüzüne çıkan kil tabletlerin çeşitli analiz yöntemiyle incelenmesi ve aynı zamanda bunların Kilikya, Kıbrıs ve Suriye'den çağdaş çömlerle karşılaştırılması sayesinde gerçekleşmiştir.¹⁷ Elde bulunan kil tabletlerin toprak çeşidinin ve bu malzemenin kimyasal yapısının incelenmesi esasına dayalı olan bu çalışmalar neticesinde, tabletlerin hangi coğrafyaya ait olduğu konusunda yüksek bir doğruluk oranı elde edilmiştir.¹⁸ Zikrolunan bu çalışmalar ise Y. Goren, I. Finkelstein ve N. Na'aman tarafından gerçekleştirilmiştir. Öte yandan bu analizlerin sadece Alaşia mektuplarıyla sınırlı kalmadığını, Amarna Arşivi'ndeki 300'ü aşkın tablete de uygulandığını belirtmek isteriz.¹⁹

Alaşia mektupları üzerinde yapılan analizlere dair kısaca bilgi verecek olursak: İlk olarak EA 33, 34, 35 ve 38 numaralı Amarna tabletlerine nötron analizleri yapılmış, bunlar daha sonra Kıbrıs, Suriye ve Kilikya'dan çağdaş çömlerle de kıyaslanmıştır. Bunun sonucunda EA 33, 34, 35, 38 numaralı tabletlerin yapıldığı kilin Kıbrıs'ın doğusuna ait olmadığı anlaşılmıştır. Bu da Amarna Çağı'ndaki Alaşia Krallığı'nın Enkomi'ye lokalize edilemeyeceğini ortaya koymuştur. Daha kesin sonuçlar elde edebilmek adına Alaşia tabletlerine yapılan bu analizler MÖ 13. yy'ın sonlarına tarihlenen ve Alaşia kralından Ugarit'e gönderildiği düşünülen RS L.1 adlı tablete de uygulanmıştır. EA 37 ile RS L.1'in ana bileşenlerinin volkanik arazi yapısına uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun için de bölge olarak Kıbrıs'daki Trodos Dağları bölgesinin, Kilikya'daki Mersin ve Pozantı-Karsantı masiflerinin, Hatay'daki Kızıldağ'ın, Suriye Baër-Bassit Masifi öne sürülmüştür. Bu yerler arasında ise RS L.1 ve EA 37'nin volkanik mineral yapısına Trodos bölgesinin toprağının daha uyumlu olduğu belirlenmiş ve en nihayetinde buraya odaklanılmıştır. Bununla birlikte tabletlerin üretim yerinin kıyı bölgelerden ziyade biraz daha iç bölgelerde aranması gerektiği fikri de ortaya atılmıştı. Buna bağlı olarak da volkanik özellikler taşıyan Trodos Dağları'nın güneybatı kısımlarının bu konuda en makul yer olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda Alaşia'nın lokalizasyonu için Kalavosos (*Ayios Dhimitrios*) veya Alassa'nın (*Palioaverna*) en uygun yerler olduğu düşünülmüştür. Takdir edileceği gibi bu iki yerleşim yeri arasında

¹⁷ Yuval Goren, Israel Finkelstein ve Nadav Na'aman, "Petrographic Investigation of the Amarna Tablets", *Near Eastern Archaeology*, 65:3, (2002): 197.

¹⁸ <http://archaeology.tau.ac.il/?p=4729>. Erişim 21.05.2018; Yuval Goren, Israel Finkelstein ve Nadav Na'aman, "Petrographic Investigation of the Amarna Tablets", 201.

¹⁹ Yuval Goren, Israel Finkelstein ve Nadav Na'aman, "Petrographic Investigation of the Amarna Tablets", 197, 201.

Alassa'nın²⁰ MÖ 14. yy. Alaşia'sı ile büyük bir isim benzerliği taşıyor olması burayı bir adım daha öne çıkarmıştır. Nitekim Alassa'nın konumu da buna uygundur, çünkü bölge hem Trodos Dağları'nın yukarısındaki bakır madeni yataklarına yakındır hem de sahilin orta kısmında olma gibi stratejik bir önem arz etmektedir. Bu özelliklerden dolayı bilim adamları Geç Tunç Çağı'ndaki Alaşialıların bu civarda yaşadıklarını ve zikrolunan bakır madeni yollarını kontrol ettiklerini ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak Berlin, Londra, Oxford ve Paris müzelerinde Alaşia Krallığı ile ilişkili olan Amarna tabletleri üzerinde yapılan bilimsel incelemeler Alaşia olmaya en uygun yerin Güney Kıbrıs'taki modern ismi Alassa olan bölge olduğunu ortaya koymuştur.²¹

Alaşia Krallığı'nın Doğu Akdeniz Bölgesel Sistemindeki Yeri ve Önemi

Geç Tunç Çağı'na tarihlenen kaynaklar özellikle de Amarna Mektupları Alaşia'nın, Yakındoğu'daki siyasi teşekküller arasında önemli bir yer işgal ettiğini gösterir. Krallığın sınırlarının nereye kadar uzandığı tespit edilememiştir. Ancak bu siyasi teşekkülün bağımsız bir statüde olduğu, arkeolojik ve filolojik verilerden de MÖ 3900-2500 gibi erken tarihlerden itibaren ülkede bakır işletildiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiden hareketle ülke ekonomisinde bakırın neden ön planda yer aldığı görülebilir. Öyle ki bakır sayesinde Mısır, Anadolu, Akdeniz adaları, Levant ve Mezopotamya gibi çok geniş bir coğrafyayla ilişkiler ağı kurulmuş, hatırı sayılır bir zenginlik ve prestij elde edilmiştir.²² Bu yerler arasında ise Mısır'ın ayrı bir yeri ve önemi vardır. Tarihi süreç içerisinde iki ülke arasındaki ilişkiler, *egemen güç, büyük devlet-küçük devlet* veya *eşitlik* bağlamında değişkenlik göstermiştir. Şöyle ki

²⁰ Alassa'nın lokalizasyonunu gösteren harita için bkz. Yuval Goren, Israel Finkelstein ve Nadav Na'aman, "Petrographic Investigation of the Amarna Tablets", 199.

²¹ Ayrıntı için bkz. Yuval Goren, Israel Finkelstein ve Nadav Na'aman, "Petrographic Investigation of the Amarna Tablets", 197, 198, 199; Yuval Goren, Israel Finkelstein ve Nadav Na'aman, *Inscribed in Clay, Provenance Study of the Amarna Tablets and Other Ancient Near Eastern Texts*, (Tel Aviv: Emery and Claire Yass Publications, 2004), 72.

²² Ş. Yıldırım, "Mısır, Ugarit ve Asur İmparatorluk Dönemi Yazılı Kaynaklarında Alaşya", 442; G. A. Wainwright, "Alashia=Alasa; Asy", 1, 3, 5; Taco Terpstra, *Trade in the Ancient Mediterranean: Private Order and Public Institutions*, (Princeton: Princeton University Press, 2019), 41, 48; Itamar Singer ve Graciela Gestoso Singer, "Alaşian products in Hittite sources", Z. Csabai (ed.), *Studies in Economic and Social History of the Ancient Near East in Memory of Péter Vargyas*, (Budapest: L'Harmattan, 2014), 317, 318, 319; Horst Klengel, *Syria: 3000 to 300 B.C.: A Handbook of Political History*, (Berlin: Akademie Verlag, 1992), 42, 57; <https://www.ancient.eu/cyprus/>. Erişim 23.03.2019.; Nurgül Yıldırım, "Demir Çağında Göçün ve Ticaretin Şekillendirdiği Coğrafya "Kuzey Levant", *History Studies*, 12/4, (Ağustos 2020), 2225.

Yeni Krallık Dönemi'nin başlamasıyla birlikte Mısırlılar fatih firavunların önderliğinde önemli başarılarla imza atmışlar, Mısır Devleti yaklaşık bir asır içerisinde geniş sınırlara sahip olan güçlü bir imparatorluk kimliğine bürünmüştür. Güneydeki Nübye topraklarından Fırat Nehri kıyılarına kadar yayılım gösteren Mısır firavunları denizlerde de etkili olmuş, Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz'de başarılı ticari ve siyasi politikalar yürütmüştür. Buna bağlı olarak Alaşia memleketi de onların nüfuz alanına girmek zorunda kalmıştır. Öyle ki bu dönemde Alaşia Krallığı da Suriye-Filistin bölgesindeki pek çok şehir devleti gibi vergiye bağlanmıştır.²³ Fakat Amarna Çağı'na gelindiğinde Alaşia'nın Mısır'a vergi veren bir devlet değil, aksine Mısır'la eşit statüde olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Bu da eskiye nazaran Mısır Devleti'nin zayıfladığını, ada ülkesinin ise Doğu Akdeniz'deki konumunu ekonomik ve siyasi açıdan güçlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Amarna Arşivi'ndeki mektuplarda “Alaşia Memleketi” olarak bahsedilen krallığın Kıbrıs Adası'nda olduğunun tespit edilmesinin ardından bu ismin adanın tamamı için mi, yoksa belirli bir bölgesine atfen mi kullanıldığı tartışılmıştır. Buna dair kesin bir şey söylemek oldukça zordur ancak Alaşia'nın daha çok adanın belli bir bölgesinin adı olduğu üzerinde daha çok durulmuştur. Netice itibariyle de bu siyasi teşekkülün adanın güneyinde yer aldığı günümüzde artık pek çok bilim insanınca kabul görmektedir. Kuvvetle muhtemeldir ki Alaşia, adada sayısı çok fazla olmayan yerleşkeden biriydi ve Amarna yazışmalarında yer almalarından anlaşıldığı üzere de diğerleri arasında en çok öne çıkanı olmuştur. Ada ile ilişki kuran siyasi teşekküllerden günümüze ulaşan belgeler incelendiğinde -özellikle aşağıda da ifade edilen II. Sargon'un yazıtı baz alındığında- adada çok fazla krallığın olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun yaşanmasında ise adanın coğrafi yapısı etkili olmuştur. Nitekim uydu fotoğraflarına bakıldığında adadaki sıradağların yerleşim alanları arasındaki birleşmeye engel teşkil ettiği görülecektir. Bundan dolayı bir liderin etrafında birleşmek suretiyle güçlü bir merkezi devlet kurulamamış, burada oluşan az sayıdaki siyasi teşekkül birer şehir devleti olmaktan öteye gidememiştir. Kaynaklarda yer alan bilgilere bakıldığında bu durumun uzun zaman devam ettiği görülmektedir. Örneğin Asur krallarından II. Sargon'un (MÖ 8. yy. sonları) Kıbrıs'ı fethetmesinden sonra adaya diktirdiği bir kitabesinde adada yedi şehir devletinin varlığından söz edilmiştir. Dolayısıyla bu yedi şehir devletinin arasında -ki eğer diğerleri de Amarna Çağın'da da mevcut idiyse- Alaşia'nın Amarna yazışmalarında

²³ Ahmet Gözlü, “Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği”, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi 2011), 250.

²⁴ Trevor Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East the Royal Correspondence of the Late Bronze Age*, (New York and London: Routledge, 2005), 78.

yer almış olması onun adadaki en önemli krallık olduğu sonucunu da ortaya koymaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere Alaşia'nın stratejik konumu onun diğerleri arasında ön plana çıkmasını kolaylaştırmış olmalıydı. İçinde bulunulan Tunç Çağı'nda bakıra duyulan ihtiyacın fazla olması Alaşia özelinde adanın uluslararası alandaki önemini arttırmıştır. Öte yandan bazı tarihçilere göre ada, bakır açısından zengin olsa da burada bakır çıkarmak için gerekli olan teknik becerinin gelişmediği ifade edilmiştir. Bu fikri ortaya atan Thomson'a göre²⁵ adalılar zengin bakır yataklarına sahiplerdi ancak teknik açıdan ilerlemek için çaba sarf etmemişler, bütün enerjilerini dış dünyaya külçeler halinde bakır satmaya harcamışlardı. Bunun çok genelleyci ve keskin bir yorum olduğu açıktır ve ne denli doğrudur elbette tartışılabilir. Eldeki verilere göre bir hüküm verilecek olursa evet ada çok zengin bakır yataklarına sahipti ve bu sayede önemli bir ticaret üssü haline gelmişti; diğer ülkelere ihraç edilen ve tonlarca olduğu metinlerden anlaşılan bakırı çıkarabilecekleri kadar teknik bilgilerinin olduğu da açıktır. Coğrafi konumunun sayesinde de Doğu ile Batı dünyası arasında bir köprü vazifesi görmüştür.²⁶ Bunun sonucunda çeşitli toplumlarla ilişkiler kurulmuştur. Adayla herhangi bir biçimde ilişki kuran bu toplumlar da gerek kendilerine uygun bir biçimde gerekse bağlantı kurdukları halkların kullanımına göre bölgeye bir isim vermişlerdir. Muhtemelen Alaşia ismi bunlardan en çok bilineniydi. Çünkü gerek Mısırlılar gerekse Hititler tarafından²⁷ Tunç Çağı boyunca bu isim çok sık kullanılmıştır.

Homeros'un aktarımlarından adanın bir isminin de "Kipris" olduğu anlaşılmakta, bu ismin dayanak noktası ise tanrıça Kybele'ye izafe edilmektedir. Homeros'ta adanın bir şekilde Kybele ile ilişkilendirilmiş olması bölgenin bakıra bağlı ekonomik öneminden başka dini bir kimlik taşıdığını da ortaya koymaktadır. Nitekim Homeros'ta Aphrodite'in ana vatanı olarak da Kıbrıs'a işaret edilmesi²⁸ adanın bu konuda antik dönemlerde bir hayli öne çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte "Kipris" isminin günümüzdeki Kıbrıs ismine olan benzerliği de dikkat çekmektedir.

²⁵ Bkz. George Thomson, *Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler Tarih Öncesi Ege*, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007), 20.

²⁶ Marc Van De Mieroop, *A History of Ancient Egypt*, (Oxford: Oxford University Press, 2011), 188; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Mezopotamya Tarihi En eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2015b), 252.

²⁷ Hitit vesikalarında adanın *KUR a-la-ši-ja-an*, *KUR URU a-la-ši-ja-az*, *URU a-la-ši-ja-az*, şeklinde geçtiği tespit edilmiştir. Bkz: Nurgül Yıldırım, "The Rich Trade Center of the Mediterranean "Alashiya and Yadnana" in the Cuneiform Memory", 42.

²⁸ Bkz. Homeros, *İlyada*, Azra Erhat ve A. Kadir (çev.), (İstanbul: Can Yayınları, 2008), 157.

Asurlular ve İbraniler de adayla ilişkisi olan halklardan olup ada, Asur belgelerinde “Yadnana”²⁹ veya “Ya”; İbrani belgelerinde ise “Kittim” şeklinde yer edinmiştir. Başka bir görüşe göre ise adada yetişen bir tür kına çiçeğinin İbranice adı olan “Kopher” tarihi süreç içerisinde buraya isim olmuştur. Bazı bilim insanlarına göre de Kıbrıs adı “selvi” anlamına gelen “Cypress” sözcüğünden gelmektedir.³⁰ Bütün bu bilgileri Fransız bilgin George Dossin’in yaptığı tespitle birleştirdiğimizde adanın çok eski zamanlarda da günümüzde kullanılan ismine benzer bir biçimde anlam taşıdığı ve bunun da Tunç Çağı’ndaki bakır potansiyeline dayandığı anlaşılacaktır. Şöyle ki; Dossin, Nuzi’de bulunan çivi yazılı bir metinde UD-a-la-as (Alasya bakırı) ifadelerinden yola çıkmış ve buradaki UD’un bakır anlamına geldiğini, bunun Akadcasının ise Zabarü olduğunu belirtmiştir. Devamında ise kelimenin yazılışının *si-pi-ru* şeklinde olacağını aktarmıştır. Sami kökenli olan bu kelimedeki sesli harfler çıkarıldığında “*spr*” (veya bakırın İngilizcesindeki “*cpr*” harfleri) kökü ile karşılaşılmaktadır. Bu da günümüzde kullanılan Cyprus’a (Kıbrıs) karşılık gelmektedir. Cyprus kelimesinin sonundaki *-us* ekinin ise Latince olduğu açıktır. Bu bilgilerden hareketle günümüz Batı dillerinde kullanılan ve bakır anlamına gelen Copper, Kupfer kelimelerinin Akadcadan geldiği de anlaşılacaktır.³¹ Bu da Akad Devleti krallarının bir zamanlar adayla ilişkilerinin olduğunu ve burayla yakinen ilgilendiklerini ortaya koymaktadır. Hatta adada üzerinde “*Tanrı Naram-Sin’in Kölesi Mar-İştar*” yazılı olan bir silindir mührün bulunması, Akad kültürünün burada tanındığını, muhtemelen de Akad Devleti krallarının siyaseten etkili olduklarını düşündürmesi açısından önemli bir ayrıntıdır.³² Böylece Alaşialılar’ın Amarna Çağı’nda Akadca mektuplar yazabilmiş olmalarının arka planını da görmüş oluyoruz. Yazabilmiş diyoruz çünkü Amarna yazışmalarına katılan Batı Anadolu’daki Arzava Krallığı, mektuplarını Akadca değil Hititçe yazmış, hatta kendilerine de Hitit diliyle yazılmasını istemişlerdir.³³ Bu durumda Akad dilinin ve kültürünün Arzava

²⁹ Eckart Frahm “The Neo-Assyrian Period (ca. 1000–609 bce)”, E. Frahm (ed.), *A Companion to Assyria*, (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2017), 183.

³⁰ Gözlü, “Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği”, 143, 144; Remziye Okkar “Eski Çağlardan Roma Dönemine Kıbrıs/Alashiya Adasındaki Siyasi Oluşumlara Genel Bir Bakış”, O. Köse (ed.), *Tarihte Kıbrıs, İlkçağlardan 1960’a Kadar Cilt I*, (Bursa: Akdeniz Karpaz Üniversitesi, 2017), 30; Homeros, *İlyada*, 32.

³¹ Gözlü, “Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği”, 144, 145.

³² Memiş, *Eskiçağ Mezopotamya Tarihi*, 57.

³³ Bkz. Yılmaz ve Kılıç, “Eski Yakındoğu’nun Diploması Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi”, 897; Amarna Arşivi’nde Arzava Krallığı’yla ilişkili iki mektup vardır. Bunlardan biri EA 31 olup Mısır firavnu tarafından Arzava kralı Tarhundaradu’ya gönderilmiştir. Diğeri ise buna cevap olarak yazılan EA 32’dir. Mektuplar için bkz. William L. Moran, *Amarna Letters*, (Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1992), 101, 102, 103.

devletinin bulunduğu bölgede özüksenecek kadar etkili olmadığı, bunun aksine bölgede Hitit kültürünün baskın olduğu anlaşılmaktadır.

Tunç Çağı için en elzem ürünlerden biri hiç şüphesiz bakır madeni idi. Bu açıdan zengin olan ada ülkesi, çevre kavimlerin ihtiyacını karşılayarak önemli bir zenginlik elde etmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Mısır, Suriye, Anadolu, Girit gibi Yakınoğu'nun dört bir yandaki halklar Alaşia Krallığı'nın müşterileri arasındaydı.³⁴ Bu yerler arasında Mısır'la olan ilişkiler ise hem daha eskilere dayanıyordu hem de daha yoğun idi. Kaynaklardan Alaşialılar'm, Eski Krallık Dönemi Mısır firavunlarıyla ticari ilişkiler geliştirdikleri, Mısır'dan altın, gümüş, kurşun, fayans, çeşitli süs eşyaları, kaymaktaşından yapılmaz vazolar aldıkları tespit edilmiştir.³⁵ Özellikle Yeni Krallık Dönemi firavunlarının iktidarında ekonomik ve diplomatik ilişkilerde ciddi anlamda bir artış gözlenmiştir.

Ada ile yakından ilgilenen bir başka devlet ise Asur olmuştur. Bilindiği gibi Eski Yakınoğu coğrafyasında ticaret denilince akla ilk gelen toplumlardan biri Asurlulardır. Onlar Yakınoğu'nun önemli merkezleri ile Asur merkezi arasında ticari ilişkiler ağı kurmuşlardır.³⁶ Ada ülkesi de bunlar arasında yerini almıştır. Gelişmelere bakıldığında bu ilişkinin her iki taraf için de faydalı olduğu anlaşılmaktadır. Asurlular vasıtasıyla Kıbrıs bakırının çok daha uzaktaki yerlere kadar ulaştığı hesaba katıldığında adanın ticaret hacminin geliştiği söylenebilir. Asur ile kurulan bağlantılar sayesinde İran

³⁴ Eric H. Cline, *MÖ 1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), 6, 12; İlknur Gürgen, "M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs", *Tarihte Kıbrıs, İlkçağlardan 1960'a Kadar Cilt I*, O. Köse, (ed.), (Bursa: Akdeniz Karpaz Üniversitesi, 2017), 18.

³⁵ Louise Steel, "Cyprus", Eric H. Cline (ed.), *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, (Oxford: Oxford University Press, 2012), 808.

³⁶ Asur kaynaklarında Yadnana olarak geçen Kıbrıs'ın Yeni Asur Dönemi'nde de oldukça ön planda olduğu Asur yazıtlarında isminin sıkça geçmesinden anlaşılmaktadır. Özellikle Asurhaddon döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerin hayli yoğun olduğu görülmektedir. Bu dönemin belgelerinde Asurluların Kıbrıslı vasallarının varlığından bahsedilmektedir. Robert Rollinger, "Assyria and the Far West: The Aegean World", E. Frahm (ed.), *A Companion To Assyria*, (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2017), 277; Edward Lipiński, "The Cypriot vassals of Esarhaddon", M. Cogan, I. Eph'al (ed.) *Ah, Assyria... Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor*, (Jerusalem: The Magnes Press, the Hebrew University, 1991), 58; Asur kralı Sargon'un "Kıbrıs Steli" olarak bilen kitabesi iki ülke arasındaki ilişkilere ayna tutması açısından önem arz etmektedir. Daniel David Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia Volume 2: Historical Records of Assyria From Sargon to the End*, (Chicago: University of Chicago Press, 1927) 100; Betsy M. Bryan, "The 18th Dynasty Before The Amarna Period", I. Shaw (ed.), *The Oxford History of Ancient Egypt*, (Oxford: Oxford University Press, 2000), 234, 235; Asur kaynaklarında geçen Yadnana isminin "Denizin Ortasındaki Yer" anlamına geldiği kaydedilmiştir. Bkz: N. Yıldırım, "The Rich Trade Center of the Mediterranean "Alashiya and Yadnana" in the Cuneiform Memory", 41.

coğrafyasına bakır aktarılıyor oradan ise kalay geliyordu. Bu sayede Doğu-Batı toplumları arasında sıkı bir ticaret ağı kurulmuş oluyordu. Bu köprünün iki ayağından biri Akdeniz'in ortasındaki Kıbrıs Adası, diğerini ise Asurlular teşkil ediyordu. Öte yandan adanın Demir Çağı'nda da Asurlular ile ilişkisi devam etmiş, II. Sargon zamanında adadan Asur ülkesine bir heyet gelerek ada halkının Asur'a bağlılığını bildirmiştir.³⁷

Böylece, Alaşia Krallığı'nın tarihi süreç içerisinde pek çok siyasi yapıyla ve toplumla ilişkisinin olduğu görülürken adanın Tunç Çağı'ndaki ekonomik yükselişini bakıra olan talebin azalmasına bağlı olarak Demir Çağı'nda sürdüremediği, bu dönemde ise Asur örneğinde olduğu gibi güçlü olan devletlere boyun eğmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Alaşialılar ile Levant bölgesindeki şehir devletleri arasında da ticari ve kültürel ilişkiler ağı örülmüştü. Bilindiği gibi bu bölgede pek çok şehir devleti vardı ve içlerinden bazıları ticaretle oldukça mahir idiler. Ugarit şehir devleti de bunlardan biriydi ve onların ada ile başta ticari olmak üzere kültürel ve siyasi açıdan sıkı ilişkileri vardı. Öyle ki Ugarit, Alaşia ile yaptığı bakır ticareti sayesinde önemli bir zenginlik elde etmişti. Bu açıdan yukarıda değinmiş olduğumuz İran-Asur-Kıbrıs coğrafyaları arasındaki ilişkiler ağında Ugarit'i Asur ve Kıbrıs arasına yerleştirmek suretiyle köprünün üçüncü ayağını oluşturmak mümkündür. Ugarit Arşivi'nden gün yüzüne çıkarılan çivi yazılı belgelere bakıldığında onların ada ülkesiyle yazışmalar yaptıkları ve burayı Alaşia olarak adlandırdıkları anlaşılmaktadır. Belgeler yazışmaların uzun yıllar devam ettiğini ortaya koymuştur.³⁸

Coğrafi konumunun verdiği avantaj sayesinde adanın çok erken dönemlerde fazla istilaya uğramaması elde edilen refahın korunabilmesine ve istikrarın sürdürülmesine imkân vermiştir. Ancak gemi teknolojisinde ve denizcilik alanında sağlanan ilerlemeler sayesinde -Mısır ve Asur örneklerinde olduğu gibi- bazı devletler bölgede önemli oranda söz sahibi

³⁷ Gözlü, "Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği", 243; Trevor Bryce, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia the Near East from the Early Bronze Age to the Fall of The Persian Empire*, (New York: Routledge, 2009), 25; Memiş, *Eskiçağ Mezopotamya Tarihi*, 252, 253.

³⁸ Frahm, "The Neo-Assyrian Period (ca. 1000–609 bce)", 183; William J. Hamblin, *Warfare in the Ancient Near East to 1600 BC*, (New York: Routledge, 2006), 265; Gözlü, "Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği", 237; Mario Liverani, *International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 BC*, (New York: Springer, 2001), 148, 149; Cline, *MÖ 1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl*, 12, 13; Michael Roaf, *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East*, (New York: Andromeda Books, 1996), 145; Ugarit'in Alaşia ile olan ilişkileri için bkz Michael C. Astour, "New Evidence on the Last Days of Ugarit", *American Journal of Archaeology*, Vol. 69, No. 3 (1965): 253-258; Marguerite Yon, *The City of Ugarit at Tell Ras Shamra*, (Indiana: Eisenbrauns, 2006). 76.

olabilmişlerdir. Bununla birlikte adaya hâkim olamayan bazı devletler de çeşitli siyasi teşekküllerin imkanlarını kullanarak ekonomik, sosyal ve siyasi amaçlar doğrultusunda adadan faydalanmayı bilmişlerdir. Bu konuda en iyi örnek ise Hitit Devleti'nin uygulamalarıdır.³⁹ Hakikaten Hitit krallarından bazıları adayı sürgün yeri olarak kullanmış, bazıları ise adadan haraç almıştır.⁴⁰ Örneğin I. Arnuvanda döneminde ada yönetimi Hitit Devleti'ne vergi vermek durumunda kalmıştı.⁴¹ I. Şuppiluliuma'nın zamanında ise tahta geçiş sürecinde ona muhalif olan bazı kimseler Alaşia memleketine sürgün edilmişti. Buna benzer bir olay da III. Hattuşili zamanında yaşanmış, Hattuşili kendisine rakip olarak gördüğü Urhi-Teşup'u adaya sürgün etmişti.⁴² Ancak şunu da ifade etmek lazımdır ki, Hititlerin denizci bir toplum olmama gibi bir handikapları vardı. Bundan dolayı onlar adaya yapacakları seferlerde Levant bölgesindeki bazı şehir devletlerinin gemilerinden faydalanmak zorunda kalmışlardır. Bu da Hititlerin ada üzerindeki etkinliklerinin kısa sürmesine neden olmuştur.

Öte yandan Alaşialılar'ın düşman saldırılarına karşı kendilerini koruyabilecek kadar güçlü oldukları da anlaşılmaktadır. Bu konuda en iyi örnek Deniz Kavimleri'nin⁴³ saldırıları esnasında yaşanan bir olaydır.

³⁹ Hititler ada ülkesiyle çeşitli konularda ilişkiler geliştirmişlerdir. Buna dair CTH 141 ve CTH 121 numaralı vesikalara bakılabilir. Güngör Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2002), 263; CTH 141 için bkz. [https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=141.](https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=141;); CTH 121 için [https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=121.](https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=121;); [https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_svh/textindex.php?g=svh&x=x.](https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_svh/textindex.php?g=svh&x=x) Erişim: 28.03.2019.

⁴⁰ A. Bernard Knapp, *Prehistoric and Protohistoric Cyprus Identity Insularity Connectivity*, (New York: Oxford University Press, 2008), 327; Gözlü, "Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği", 144.

⁴¹ Trevor Bryce, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places*, 24.

⁴² Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2017), 109, 126.

⁴³ Deniz Kavimleri ibaresi Mısır kaynaklarından referans alınmıştır. Bu topluluğa mensup olan bazı gruplar firavun Merneptah (MÖ 1213-1203) zamanında Mısır'a saldırmıştı. Mısırlıların savaşçıları bu insanlar hakkında tutmuş oldukları kayıtlardan bu topluluğun içerisinde Şerden, Şekeleş, Ekveş, Lukka, Tereş adlarını taşıyan halkların yer aldığı öğrenilmiştir. Bu halkların Mısır'a yaptığı saldırılar Merneptah zamanıyla sınırlı kalmamıştır. III. Ramses döneminde de Mısırlılar bu insanlarla mücadele etmişlerdir fakat bu defa çarpışmaların şiddeti Merneptah zamanındaki kadar yoğun olmamıştır. III. Ramses'in kayıtlarında onun iktidarında Mısır'a saldıranlar arasında Peleset, Tjekker, Denyen, Weşheş adını taşıyan topluluklar zikredilmiştir. Bunların Merneptah'ın listesinde yer almadığı bilinmelidir. Tarihçiler bu saldırganların profesyonel asker olmadıklarını ifade etmişlerdir. Buna ilaveten onlar yeni bir yaşam alanı arayışı içerisinde olan ve bu amaçla yerleşim alanlarına sızan kalabalık bir insan topluluğu olarak da nitelendirilmiştir. Yanlarında taşınabilir eşyalarının

Ugarit'in de bu saldırılara maruz kaldığı bir zaman diliminde onların Alaşia kralına kendilerine yardım etmesi için bir mektup yazdığı tespit edilmiştir. Mektubun yazılı olduğu kil tablet sağlamlaştırılmak amacıyla pişirilmek üzere yerleştirildiği fırında bulunmuştu. Tarihçiler mektubun göndermeye bile fırsat bulunamadan kentin saldırıya uğradığını ifade etmişlerdir. Ancak bir başka görüşe göre de mektup gönderilmiş olup bulunan tabletin kopya olduğu yönündedir. Bizim için burada önemli olan şey böyle bir mektubun yazılmış olması ve Ugaritliler'in nazarında Alaşialılar'ın kendilerine yardım edebilecek kadar güçlü kabul edildiğidir.⁴⁴

Deniz Kavimleri saldırısından kısa bir zaman önce ise Hitit kralı II. Şuppiluliuma adaya saldırmıştı. Bu saldırının kaos ikliminin yaşanmaya başladığı bir zamanda gerçekleşmesi şaşılacak bir şey olarak değerlendirilmiştir. II. Şuppiluliuma muhtemelen adayı ele geçirmek amacıyla harekete geçmişti; ancak Hitit Devleti bu amaca nail olamadan Deniz Kavimleri'nin saldırıları yüzünden⁴⁵ yıkılmıştı. Bilindiği gibi Hititlerin çekirdek bölgesi denizden uzaktı, dolayısıyla onların bir donanması da yoktu bundan dolayı Ugarit ve Amurru gibi Levant bölgesindeki şehir devletlerinin gemilerini kullanarak Alaşia'ya saldırmışlardı. Bilinen son Hitit kralı olan II. Şuppiluliuma'nın böyle bir hamlede bulunarak denize yönelmesi Hititlerin kara devleti görünümünden uzaklaşmak istedikleri şeklinde yorumlanmıştır. Hatta Bryce, II. Şuppiluliuma'nın Alaşia kıyılarına düzenlediği seferlerinde başarılı bile olduğunu ve bunun da Hititlerin denizlerdeki ilk savaşı olarak kaydedildiğini dile getirmiştir.⁴⁶

olması, bu insanların daha önce yaşadıkları bölgeden uzaklaşmak zorunda kalan kimseler olduklarını düşündürmektedir. Bu açıdan onlar hem mağdur hem de Yakınoğu'daki bu saldırıların failleri olarak değerlendirilmişlerdir. Trevor Bryce ve Jessie Birkett-Rees, *Atlas of the Ancient Near East From Prehistoric Times to the Roman Imperial Period*, (New York, London: Routledge, 2016), 150, 151; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2015a), 236, 237; Cline, *MÖ 1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl*, 1.

⁴⁴ Cline, *MÖ 1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl*, 12, 13.

⁴⁵ Hitit Devleti'nin yıkılması tarih kitaplarında genel olarak Deniz Kavimleri'nin saldırılarına bağlanmaktadır. Ancak, Ahmet Ünal yıkılmanın tamamıyla bu saldırılarla ilişkilendirilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Ona göre Hitit Devleti'nin yıkılmasında ağır vergi yükü ve askeri baskı altında yaşayan Anadolu halkının isyan etmesi de büyük oranda etkili olmuştur. Bkz. Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002), 84.

⁴⁶ Bryce ve Rees, *Atlas of the Ancient Near East From Prehistoric Times to the Roman Imperial Period*, 149; Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (Ankara: Dost Kitabevi, 2003), 113, 272; Trevor Bryce, *Warriors of Anatolia A Concise History of the Hittites*, (London, New York: I. B. Tauris, 2019), 238, 258; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*, (Bursa: Ekin Kitabevi, 2017), 133; Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, 83.

Görece küçük bir krallık olmasına, hatta Amarna Çağı'ndaki krallarının adlarının bile bilinmemesine⁴⁷ rağmen, Alaşia Krallığı sahip olduğu stratejik konum ve bakır rezervleri sayesinde Tunç Çağı'nda büyük bir prestij elde etmiştir. Bu sayede Eskiçağ literatüründe “Amarna Çağı'nın Büyük Güçler Topluluğu” olarak adlandırılan Mısır, Hitit, Babil, Asur, Mitanni ve Arzava gibi devletlerin arasında yer edinebilmiştir.⁴⁸ Tıpkı çağdaşı olan bu krallıklar gibi Mısır firavunlarıyla diplomatik yazışmalar yapan, oldukça prestijli bir devlet görünümündedir. Yapılan yazışmalardan adada iyi örgütlenmiş bir bürokrasi kadrosunun olduğu bu bakımdan dil ve yazı kültürünün de oldukça gelişmiş olduğu açıktır. Öyle ki Amarna yazışmalarına katılanların çoğunun kullandığı gibi Alaşia mektuplarında da devrin *Lingua Franca*'sı, yani uluslararası yazışma dili olan Akadca kullanılmıştır. Bu dil Sumerliler'in icad ettiği yazısı kullanılarak kil tabletler üzerine yazılmıştır. Alaşia Krallığı'nın bu iki unsuru ustaca kullanmış olması onların gelişmiş bir diplomasi kültürüne sahip olduğunu da kanıtlamaktadır. Hatta ticari ilişkilerine bağlı olarak Alaşia memleketinde Yakınoğu'nun çeşitli dillerini bilen uzmanların görev almış olması da çok kuvvetli bir ihtimaldir. Böylece onların Mezopotamya, Anadolu ve Mısır gibi medeniyet merkezleriyle onların kültürlerini özümseyebilecekleri kadar uzun soluklu ve sıkı bir ilişki içerisinde olduklarını ortaya koyar.

Bununla birlikte Akadca'nın Alaşia Krallığı tarafından kullanılmış olması, Akad İmparatorluğu'nun kültürel ve politik açıdan yayılım alanının bu bölgeye kadar genişlemiş olduğuna dair bir fikir vermesi açısından da

⁴⁷ Bu ifade Amarna Arşivi'ndeki Alaşia mektuplarında krallarının adının yazılmamasından dolayı kullanılmıştır. Ancak kaynaklardan Amarna Çağı'ndan sonraki bir süreçte, Deniz Kavimleri Göçü'nün yaşandığı sıralarda Alaşia'da *Pagan* isimli bir kralın ülkeyi yönettiğine dair bilgi edinilmektedir. Bu bilgi sayesinde en azından Alaşia'yı yöneten bir kralın adı öğrenilebilmiştir. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, 166.

⁴⁸ Amarna mektuplarında geçen “kardeşim” (Akadcası: aḫum, Sumerce ŞEŞ) hitabını kullananlar devrin büyük devletlerinin krallarıydı. Yazışmaları incelendiğinde Arzava (EA 31-32) ve Alaşia (EA 33-40) krallıklarının da muhatapları olan Mısır firavunlarına bu şekilde hitap ettikleri anlaşılmaktadır. Kuvvetle muhtemel onlara da kardeşim deniliyordu. Moran, *Amarna Letters*, 104; Trevor Bryce, “Hittites and Anatolian Ethnic Diversity”, Jeremy McInerney (ed.), *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*, (Chichester, West Sussex: Wiley Blackwell, 2014), 128, 131; Marc Van De Mieroop, *Antik Yakınoğu'nun Tarihi İÖ 3000-323*, (Ankara: Dost Kitabevi, 2006), 171; Anson F. Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, (Leiden-Boston: Brill 2015), 1312; John Huehnergard, *A Grammar of Akkadian*, (Winona Lake: Eisenbrauns, 2011), 29.

önem arz etmektedir.⁴⁹ Nitekim kaynaklarda Akad krallarının ada ile yakından ilgilendiklerine ve buraya seferler yaptıklarına dair bilgiler yer almaktadır.⁵⁰ Öte yandan Alaşialılar'ın MÖ 1500'lerden itibaren Giritlilerin Linear-A⁵¹ yazısına yakın bir yazı tipini de kullandıkları belirtmiştir⁵². Bunun yanında adada "Cypro-Minoan"⁵³ adı verilen bir yazı sisteminin varlığı da tespit edilmiştir. Cypro-Minoan'ın Linear-A'ya benzediğinin ifade edilmesinden⁵⁴ hareketle ada halkının Giritlilerin yazısından faydalanarak kendilerine bir yazı oluşturdukları söylenebilir. Sonuç olarak gerek Amarna Çağı'nda gerekse bunun sonrasında ada yönetiminin belli başlı yazı sistemlerini kullanmış olması burada yüksek bir kültür düzeyinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu durumun yaşanmasında ise hiç şüphesiz adanın Akdeniz dünyasındaki kültürel açıdan ilerleme kaydetmiş toplumlarla irtibat halinde olması etkili olmuştur.⁵⁵

Amarna Arşivi'ndeki Alaşia Mektupları

Eski Yakınoğu'nun tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Amarna Çağı MÖ 1390-1322⁵⁶ yılları arasında yaşanmıştır. Bu devrin en önemli özelliği Yakınoğu'daki irili ufaklı pek çok devlet ile Mısır firavunları arasında çeşitli konular çerçevesinde ve diplomatik teamüllere uygun olarak yazışmalar yapılmasıdır. Bu bakımdan Amarna Çağı'nı en net ifadeyle bir diplomasi dönemi olarak nitelendirebiliriz. Bu sürece devrin büyük devletleri olan Mısır, Hitit, Babil, Mitanni, Asur, Arzava, Alaşia ile Suriye-Filistin coğrafyasında yer alan çok sayıda küçük şehir devleti/vasallar dahil olmuştur. Bütün bu siyasi teşekküller ile Mısır firavunları ve kimi zaman da saray

⁴⁹ Mieroop, *Antik Yakınoğu'nun Tarihi*, 161; Susan Sherratt, "Late Cypriot Writing in Context", Philippa M. Steele (ed.), *Syllabic Writing on Cyprus and its Context*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 94.

⁵⁰ Bryce ve Rees, *Atlas of the Ancient Near East From Prehistoric Times to the Roman Imperial Period*, 74.

⁵¹ Linear A yazı örneği için bkz. Jean-Pierre Olivier, "The development of Cypriot Syllabaries, from Enkomi to Kafizin", P. M. Steele (ed.), *Syllabic Writing on Cyprus and its Context*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 8.

⁵² Gözlü, "Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği", 245.

⁵³ Cypro-Minoan yazı örneği için bkz. Olivier, "The development of Cypriot Syllabaries, from Enkomi to Kafizin", 8.

⁵⁴ Linear A ile Cypro-Minoan türlerinin karşılaştırmaları için bkz. Olivier, "The development of Cypriot Syllabaries, from Enkomi to Kafizin", 10; Cypro-Minoan yazısının üç farklı çeşidi ve ayrımları için ise bkz. Yves Duhoux, "Non-Greek Languages of Ancient Cyprus and Their Scripts: Cypro-Minoan 1-3", P. M. Steele (ed.), *Syllabic Writing on Cyprus and its Context*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 27-47.

⁵⁵ Bryce ve Rees, *Atlas of the Ancient Near East From Prehistoric Times to the Roman Imperial Period*, 149.

⁵⁶ Yılmaz ve Kılıç, "Eski Yakınoğu'nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi", 884-885.

elitleri⁵⁷ arasında yapılan yazışmaların merkezi Akhenaten'in yeni başkenti *Akhetaten* kenti olmuştur. Buradan 382 adet çivi yazılı tablet çıkarılmış olup bu belgelere "Amarna Tabletleri" veya "Amarna Mektupları" adı verilmiştir.⁵⁸ Amarna ismi ise bölgede yaşayan Beni Amran isimli yerel bir kabileden gelmektedir.⁵⁹ Şunu da belirtmek lazımdır ki MÖ 14. yy'da yaşanan Amarna Çağı sadece diplomatik yazışmalar dönemi değildir. Elbette temelde diplomatik temaslar vardı ancak krallar birbirleriyle yazışmalar yaparken aynı zamanda onların tüccarları da ticaret yapmakla meşgul idiler. Buna en iyi örnek ise Alaşialıların Mısır'a bakır ve kereste gibi ürünler satmış olması gösterilebilir.⁶⁰

Amarna Arşivi'nden Alaşia Krallığı'na ait sekiz adet mektup gün yüzüne çıkarılmıştır.⁶¹ Bu mektupların okunmasının ardından bir tanesi hariç (EA 40) geri kalanın Alaşia kralı tarafından gönderildiği belirlenmiştir. Kesin olmamakla birlikte Alaşia kralının Mısır'daki muhatabının Akhenaten olabileceği düşünülmüştür.⁶² Öte yandan EA 40 no'lu mektup ise Alaşialı yüksek rütbeli bir görevliden Mısır'daki eşitine gönderilmiştir. Bu mektuplarda dikkatimizi çeken en önemli husus hiçbirinde ne Alaşia kralının ne de Mısır firavununun isminin yazılmamış olmasıdır. Oysa devrin diğer büyük devletlerinin mektuplarına bakıldığında, bunu gönderen kralın ve alıcısı olan Mısır firavununun adının yazıldığı görülmektedir. Alaşia mektuplarında ise Mısır firavunu "LUGAL KUR Mi-iş-ri ŞEŞ-ia" yani "benim kardeşim Mısır ülkesinin kralı" şeklinde bahsedilmiş; Alaşia kralı ise yine benzer bir ifadeyle "LUGAL KUR A-la-şi-ia ŞEŞ-ka" "*senin kardeşin Alaşia memleketinin kralı*" olarak zikredilmiştir.⁶³

EA 33: Alaşia Kralı'ndan Yeni Firavun IV. Amenhotep'e (Akhenaten) Bir Kutlama Mesajı

⁵⁷ Bu yazışmalara sadece firavunlar değil Mısır kraliçeleri ve saray bürokrasisindeki önemli devlet adamları da dahil olmuştur. Bkz. Yılmaz ve Kılıç, "Eski Yakınoğu'nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi", 882.906.

⁵⁸ Yılmaz ve Kılıç, "Eski Yakınoğu'nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi", 882.

⁵⁹ Anna Stevens, "Tell el-Amarna", W. Wendrich, (ed.), (Los Angeles: UCLA Encyclopedia of Egyptology, 2016), 1, 2.

⁶⁰ Mario Liverani, "The Great Powers' Club", Raymond Cohen ve Raymond Westbrook (ed.), *Amarna Diplomacy The Beginnings of International Relations*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2002), 22.

⁶¹ Bu mektuplar Knudtzon'un Amarna Tabletleri'ni tasnif ettiği usule göre şu şekilde numaralandırılmıştır: EA 33, EA 34, EA 35, EA 36, EA 37, EA 38, EA 39 ve EA 40. Moran, *Amarna Letters*, xxii.

⁶² Moran, *Amarna Letters*, 104.

⁶³ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1376.

EA 33, Amarna Arşivi'ndeki ilk Alaşia mektubudur. Mektubun yazılı olduğu kil tablet günümüzde VAT⁶⁴ koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. Metnin içeriğinden mektubun tahta yeni çıkan Mısır firavununu tebrik etmek amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu firavunun ise IV. Amenhotep (MÖ 1353-1336⁶⁵) olduğu ifade edilmektedir.⁶⁶ Eğer Alaşia kralının muhatabı kesin olarak IV. Amenhotep ise mektubun firavunun tahta çıkış tarihi olan MÖ 1353 yılı veya bundan biraz sonraki bir zaman diliminde yazıldığı söylenebilir. Bakır sevkiyatını konu edinen bu mektubun tercümesi ve değerlendirilmesi şu şekildedir:

(1-8) *Benim kardeşim Mısır ülkesinin kralına. Alaşia kralı senin kardeşindir. Ben afiyetteyim; sen de afiyette olasın. Evin, eşlerin, oğulların, atların, arabaların ve ülkenin tamamı çok iyi olsun.*

(9-18) *Dahası ben duydum ki sen babanın tahtına oturmuşsun ve ben sana bir selamlama⁶⁷ hediyesi gönderdim. Ve kardeşimin afiyette olduğunu duydum ve ben sana 200 talanta bakır sevkiyatı yaptım. Ve 10 talanta da kaliteli bakır gönderdim.*

(19-26) *ve senin babanın bana gönderdiği elçisine gelince, ben onu ivedilikle geri gönderdim. Bu yüzden benim, senin yanında olan adamlarımı buraya gönder. Benim kardeşim onu geciktirmesin. Onu hızlı bir şekilde bana gönder.*

(27-32) *Müsaade et ki yıldan yıla benim elçim sana gelsin ve sana gelince, senin elçin de yıldan yıla bana gelsin.*⁶⁸

Sözlerine Mısır firavununa “kardeşim” diyerek başlayan Alaşia kralının bu hitabından onun Mısır firavunu ile eşit statüde olduğuna dair bir

⁶⁴ Vorderasiatisches Museum.

⁶⁵ Toby Wilkinson, *Eski Mısır M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 17.

⁶⁶ Moran, *Amarna Letters*, 104; Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1376; Mario Liverani, *Le lettere di el-Amarna 2. Le lettere dei (Grandi Re)*, (Brescia: Paideia, 1999), 415.

⁶⁷ Selamlaşma mefhumu ve kralların birbirlerine gönderdikleri hediyelerin dile getirildiği cümleler diplomatik yazışmalarda önemli bir yer işgal etmiştir. Alaşia mektuplarında da görüldüğü gibi bir kral mektubuna kendisinin ve ülkesinin afiyette olduğunu söyleyerek söze başlar, bunun ardından ise muhatabının da aynı şekilde olmasını temenni ederek sözlerine devam ederdi. Bu konuya dair Eski Yakındoğu'da ve aynı zamanda Eski Batı'da çok fazla örnek vardır. Ayrıntı bilgi için bkz. Şeyma Ay-Arçın ve Hatice Gül Küçükbezci, “Eskiçağda Selamlaşma ve Huzura Çıkma”, Emine Gürsoy Naskali (haz.), *Selamlaşma*, (İstanbul: Libra Kitap, 2018), 17-56.

⁶⁸ Moran, *Amarna Letters*, 104.

çıkarmında bulunulabilir. Nitekim kardeşlik mefhumu eşitlik temellerine dayanmaktadır. Bilindiği üzere Amarna Mektupları'nda kullanılan bu üslup devrin büyük devletlerinin mektuplarında sıkça kullanılıyordu ve muhatapların birbirine eşit olduklarının bir göstergesiydi. Alaşia kralının da bu hitap şekliyle Mısır firavununa seslenmesi hem onun uluslararası ilişkilerdeki konumuna ışık tutmakta hem de Mısır firavunu karşısındaki statüsünü ortaya koymaktadır.

Mektupta klasik selamlama ifadelerinin hemen ardından gelen kısma bakıldığında ise Mısır'da bir iktidar değişiminin yaşandığı anlaşılmaktadır. Daha evvel de belirtildiği üzere tarihçiler tahta çıkan bu kişinin IV. Amenhotep olduğunu düşünmüşler, dolayısıyla mektubun da yeni krala tebrik mahiyetinde yazıldığını dile getirmişlerdir.⁶⁹ Selam ve iyi dileklerden sonra mektubun devam eden satırlarında Mısır'a oldukça fazla bir miktar olan 210 *talantalık* bakır gönderildiği okunmaktadır. Öte yandan bu miktarın yanında kaliteli olduğu ayrıca belirtilen 10 *talantalık* ayrı bir bakır sevkiyatından da bahsedilmektedir. Kabaca bir hesaplamayla Mısır'a gönderilen bakırın (1 *talenton*=30 kg'dan) yaklaşık 6300 kg'a vardığı anlaşılmaktadır. Öte yandan mektupta Mısır'a giden bakırın hediye olarak gönderildiğine dair bir bilgiye yer verilmemiş olması, bunun ticari bir amaca hizmet ettiğini akla getirmektedir.

Bu kısmın ardından ise Alaşia kralının iki ülke arasında elçilerin gidip gelmesi konusunda bir mutabakattan bahsettiği görülmektedir. Elçilerin yıldan yıla gönderilebilmesi ve an itibariyle de Mısır'da bulunan Alaşialı görevlilerin geciktirilmemesine de değinen Alaşia kralı böylece sözlerine son vermiştir.

Burada dile getirilen elçilerin yıldan yıla gidip gelmesi cümlesiyle iki devlet arasında iyi ilişkilerin sürdürülmesi amaçlanırken ekonomik çıkarların da ön planda tutulmuş olduğu kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Alaşia Krallığı'nın kazancının büyük kısmı ticarete bağlıydı. Bu açıdan elçilerin iki kral arasında yalnızca selam getirip götürmeyeceği aşikardır. Bu durum sadece Mısır ile Alaşia arasında değil Amarna Çağı'nda Mısır'la diplomatik yazışmalar yapan diğer devletlerin de gözettiği bir ekonomi politikası olmuştur. Öyle ki Yakındoğu krallarının Mısır firavunlarına yazdıkları mektuplarından elçilerin aynı zamanda tüccar kimliğinin de olduğu veya

⁶⁹ Buna benzer bir kutlama mesajını Hitit kralı I. Şuppiliuma'nın mektubu olan EA 41'de de görmek mümkündür. Bkz. Liverani, "The Great Powers' Club", 20; Moran, *Amarna Letters*, 50.

onlarla birlikte tüccarların da yola koyulduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan benzer bir durum Alaşia Krallığı için de pekâlâ geçerli olmuştur.⁷⁰

EA 34: Alaşia Kralı'ndan Akhenaten'e Bir Anlaşma Teklifi

Amarna Arşivi'ndeki ikinci Alaşia mektubu EA 34'tür. Mektubun yazılı olduğu kil tablet günümüzde British Museum'da muhafaza edilmektedir. Metnin transkripsiyonunu ve tercümesini Cochavi ve Rainey gerçekleştirmiş olup Moran ve Liverani tarafından da farklı çalışmalarda tercümesi yapılmıştır. Mektubun transkripsiyonunun yapılmasının ardından metinde Batı Sami dillerinin etkisinin ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Bu da mektubu kaleme alan kâtibin Semitik bir kökene mensup olabileceğini akla getirmiştir.⁷¹ Bu bilgiden ve Amarna Arşivi'ndeki diğer Alaşia mektuplarında kullanılan dil ve yazı özelliklerinden hareketle Alaşia Krallığı'nın geniş Yakındoğu coğrafyasında farklı kökenlere mensup halklarla etkileşim içerisinde olduğunu gerek halk tabakasının gerekse bürokratik kadrosunun demografik açıdan çeşitlilik arz ettiğini söylemek mümkündür.⁷² Mektubun tercümesi ve değerlendirmesine gelince:

(1-7) *Alaşia memleketi kralı, Mısır memleketi kralına şöyle der: Kardeşim, benim ve ülkenin iyi olduğunu bilesin. Ve sizin iyiliğinize gelince; ben senin sıhhatinin, evinin refahının, oğullarının sıhhatinin, eşlerinin sıhhatinin, atlarının sıhhatinin, arabalarının sıhhatinin, ülkenizin refahının çok iyi olmasını dilerim.*

(7-15) *Bakın, siz benim kardeşimsiniz. Bana yazdığın: “Neden bana elçini göndermedin? ifadesine gelince. Dahası o zaman ben senin bir*

⁷⁰ Daniel Druckman ve Serdar Güner, “A Social-Psychological Analysis of Amarna Diplomacy”, Raymond Cohen ve Raymond Westbrook (ed.), *Amarna Diplomacy The Beginnings of International Relations*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2002), 185; Liverani, “The Great Powers' Club”, 25.

⁷¹ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1378.

⁷² Liverani, *International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 BC*, 148, 149; Amarna Mektupları'nda kullanılan dil çeşitliliği konusuna dair bkz. Yılmaz ve Kılıç, “Eski Yakındoğu'nun Diploması Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi”, 891, 892, 895, 897; Hanadah Tarawneh, “Amarna Letters: Two Languages, Two Dialogues”, Jana Mynářová (ed.), *Egypt and the Near East – the Crossroads Proceedings of an International Conference on the Relations of Egypt and the Near East in the Bronze Age*, Prague, September 1–3, 2010, (Prague: Czech Institute of Egyptology, 2011). 271, 272; Mynářová, *Language of Amarna-Language of Diplomacy Perspective on the Amarna Letters*, 42-52; Raymond Cohen ve Raymond Westbrook, “Introduction The Amarna System”, R. Cohen ve R. Westbrook (ed.), *Amarna Diplomacy The Beginnings of International Relations*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press 2002), 7, 8.

kutlama⁷³ yaptığını işitmemiştim. Bunu ciddiye almayınız. Duyar duymaz, derhal elçimi sana gönderdim.

(16-25) ve bakınız ben size benim elçimle birlikte 100 talanta bakır gönderdim. Dahası şimdi sizin elçinizin getirmesi gereken eşyalar:⁷⁴ altın işlemeli abanozdan bir yatak ve bir tane altın işlemeli araba ve iki at ve 42 parça keten ve 50 keten şal ve iki keten üstlük, 14 abanoz ağacı ve 17 habannatu kabında hoş koku ve byssos'a⁷⁵ gelince: dört parça keten ve dört keten şal.

(26-31) ve senin ülkende ulaşılamayan şeylere gelince: ben bir eşek derisini [...] bir yatak ve temin edilemeyen habannatu kavanozlarını, [...] elçim vasıtasıyla gönderdim.⁷⁶

(32-41) [...⁷⁷]

(42-46) Öyleyse aramızda bir anlaşma yapılsın ve benim elçim size gelsin, sizin elçiniz de bana gelsin.

(46-48) Üstelik bana neden giysiler için yağ ve keten göndermediniz?

⁷³ Rainey'de sadece kutlama ifadesi geçerken Moran'da bu kısım için "kurban ritüeli" şeklinde bir kullanım yer almaktadır. Bkz. Moran, *Amarna Letters*, 105.

⁷⁴ Bunların gönderilen bakır karşılığında istenen şeyler olma ihtimali çok yüksektir.

⁷⁵ Bu kelimenin anlamına dair Rainey'de GADA LUGAL = *kitû šarri* "byssos" şeklinde de bir açıklamaya yer verilmiştir. Bkz. Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1379. *kitû* Akadca keten, *šarri* ise yine Akadca kral anlamına gelmektedir. GADA LUGAL ise *Kitû ve šarri* kelimelerinin Sumercesi olup GADA keten, LUGAL kral demektir. Bkz: <http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>. Erişim 30.10.2020; Moran'da ise "byssos" kelimesinin kaliteli, nitelikli anlamlarına geldiği ifade edilmektedir. Bkz. Moran, *Amarna Letters*, 32; Liverani'de ise *byssos* yerine "kraliyet keteni" şeklinde bir ifade yer almaktadır ki metnin orijinalinde yer alan Sumerce GADA LUGAL kelimelerinin anlamlarının bu şekilde bir çeviri için uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Mario Liverani, *Le lettere di el-Amarna 2. Le lettere dei ((Grandi Re))*, (Brescia: Paideia, 1999), 416; Sonuç olarak metnin bu kısmında talep edilen keten kumaşların krallara layık bir şekilde, çok iyi kalitede olması gerekliliğine dair bir vurgu yapılmış olmalıdır.

⁷⁶ Tablet bu kısımdaki bozulmalardan dolayı anlam bütünlüğü sağlanamamaktadır. Okunabilen belli başlı kelimelerden Mısır'dan gelecek olan şeylere karşılık olarak orada olmayan bazı ürünlerin gönderildiği anlaşılmaktadır.

⁷⁷ Tablet bu kısmında hasar oranı oldukça fazladır. Okunabilen belli başlı kelimelere bakıldığında bu satırlarda Mısırlı ve Alaşialı tüccarlardan, tahıldan bahsedildiği anlaşılmaktadır. Böylece mektubun yazıldığı zaman zarfında iki ülke arasında tahıl ticaretinin gündemde olduğu söylenebilir. Moran, *Amarna Letters*, 106.

(48-53) *Ve ben istediğın şeyi vereceğım. Ve bakınız başınıza dökmeniz için habannatu kavanozu dolusu mükemmel bir yağ gönderdim. Çünkü kraliyet tahtına oturdunuz.*⁷⁸

Bu ifadeleri incelediğimizde öncelikle büyük devletlerin krallarının yazdıklarına benzer bir biçimde kaleme alınmış klasik selamlama ifadeleri göze çarpmaktadır. Bu kısmın hemen ardından gelen satırlardan Mısır firavununun Alaşia kralına bir mektup göndererek sitemkâr ifadelerde bulunduğu sezilmektedir. Bilindiği gibi Mısır firavunları tarafından başka krallara hitaben yazılmış olan mektuplardan bazıları Amarna Arşivi'nden çıkarılmıştı. Ne yazı ki bunlar arasında Alaşia kralına yazılanlar yoktur.⁷⁹

Alaşia kralının devam eden sözlerinden yeni firavunun sitem etmesinin nedeni kısmen de olsa anlaşılmaktadır. Mektupta yer alan bilgilere göre Mısır'da bir kutlama yapılacaktır. Muhtemelen buna katılmaları için Alaşia Krallığı'na bir davet gönderilmiştir. Ancak EA 34'ten anlaşıldığı üzere bunun için geç kalınmış, yine de Mısır'a bir elçi gönderilmiştir.

Alaşia kralı ile tahta yeni çıkan Mısır firavunu arasında sürdürülen diplomatik temaslardan iki devletin arasında iyi ilişkilerin olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki krallar karşılıklı olarak birbirlerine hediyeler göndermiş ve bunun da devam etmesi arzu edilmiştir. Bu bağlamda mektubunun sonlarında Alaşia kralının bir anlaşma yapılmasını istediğini ve iki ülke arasında elçilerin gidip gelmesi üzerinde durduğunu görüyoruz. Mektup tahta yeni çıkan firavunun başına sürülmesi için gönderildiği anlaşılan bir çeşit aromatik yağdan bahsedilerek sona ermiştir.

EA 35: Alaşia Krallığı'nda Yaşanan Bir Veba Salgını ve Bunun Mısır'a Yansımaları

EA 35. mektup Alaşia kralı tarafından gönderilen mektupların en uzunudur. Mektubun yazılı olduğu kil tablet British Museum'da muhafaza edilmektedir. Metnin transliterasyonu ve tercümesi Cochavi ve Rainey tarafından yapılmıştır. Farklı zaman dilimlerinde ise Oppenheim, Moran ve Liverani tarafından da tercüme edilmiştir. Mektubun içeriğine bakıldığında ana temasının Alaşia memleketinde yaşanan bir veba salgınıyla alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Bunun ise çok ciddi boyutlara vardığı, hatta Alaşia kralının

⁷⁸ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, I*, 337-339.

⁷⁹ Amarna Arşivi'nden çıkarılan mektuplar arasında Mısır firavunlarına ait olanları şunlardır: EA 1, EA 5 (Babil'e), EA 31 (Arzava'ya), EA 99, EA 162, EA 163, EA 190, EA 367, EA 369, EA 370 (vasallara). Bunların niçin burada olduğuna dair kesin bir yanıt vermek zor olsa da bilim insanları bunların yazıldığını ancak gönderilmediğini bu yüzden arşivden çıkarıldığını iddia etmişlerdir. Moran, *Amarna Letters*, xvii.

genç eşinin de bundan dolayı öldüğü ifade edilmektedir. Mektupta bahsi geçen bu salgının IV. Amenhotep (Akhenaten) zamanında Mısır'da da etkili olduğu, firavunun yeni başkenti Akhetaten kentinin Orta Mısır'da inşa edilmesinin arka planında bu salgından uzaklaşma fikrinin de yer aldığı düşünülmektedir.⁸⁰ Bu, elbette kesin bir bilgi değildir. Eğer doğru ise Mısır'da uygulamaya konulan din reformunun Amon rahiplerinin etkinliğini kırma amacının yanı sıra bazı hayati tehlikelere bağlı olarak da gerçekleştiği söylenebilir. Yeni inanç sisteminin tanrısı olan Aten'e yazılan bir ilahide⁸¹ onun "hayat verici" özelliğinin vurgulanmış olması belki de yaşanmakta olan veba salgınına atfen dile getirilmiştir.

Alaşia kralının mektubunda da görüleceği gibi, bu salgından dolayı adada pek çok insan yaşamını yitirmiştir. Şunu da belirtmek lazımdır ki Amarna Çağı'nda devletler arasında sürdürülen bu yazışmalar esnasında elçilerin sürekli gidip gelmesi belki de yaşanan salgının yayılım alanının genişlemesinde etkili olmuştur. Nitekim Akhenaten'in de aynı salgına bağlı olarak hayatını kaybettiğine dair tahminler yapılmıştır eğer bu doğruysa salgının Mısır'ın yeni başkenti Akhetaten'e de ulaştığı, dolayısıyla tedbirlerin akıbeti değiştirmedeği anlaşılmaktadır. Öte yandan Hitit ülkesinin de salgından nasibini aldığı bilinmektedir. Mektubun tercümesi ve değerlendirmesi şu şekildedir:

(1-5) Mısır memleketinin kralı benim kardeşime; senin kardeşin olan Alaşia Memleketinin kralı şöyle der: Ben afiyetteyim. Benim sarayım, eşlerim, oğullarım, soylularım, atlarım, arabalarım ve topraklarım bunların tümü gerçekten çok iyi durumda.

(6-9) ve bütün bunlar benim kardeşim için de iyi olsun. Senin sarayın, eşlerin, oğulların, soyluların, atların, arabaların ve senin toprakların çok iyi olsun. Kardeşim, şimdi ben sana, Mısır Memleketine senin elçinle birlikte elçimi gönderdim.

(10-15) şimdi ben sana 500 talanta (?) bakır gönderdim. Kardeşimin selamlama hediyesi olarak onu sana gönderdim. Kardeşim bakır miktarının azlığından dolayı kalbini endişelendirmesin. Bunun nedeni benim efendim Nergal'in⁸² elinin ülkemde olmasıdır. O, benim ülkemin bütün adamlarını öldürdü ve bir tek bakır işçisi kalmadı. Bu yüzden kalbiniz kederlenmesin.

⁸⁰ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1379, 1380.

⁸¹ Aten'e yazılan bu ilahi için bkz. Amélie Kuhrt, *Eskiçağ'da Yakınoğu MÖ 3000-330, Cilt I*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010), 265, 266, 267.

⁸² Eski Yakınoğu'da öldürücü salgın hastalık tanrısı sıfatıyla bilinen Nergal, Ereşkigal'in kocası olup "Lugalgirra" ve "Meslamta'ea" olarak da isimlendirilmiştir. Kadim

(16-18) *Senin elçini benim elçimle birlikte hızlı bir biçimde gönder ve senin talep ettiğin bakır her ne ise kardeşim, ben onu sana göndereceğim.*

(19-22) *Sen benim kardeşimsin. Bana çok miktarda gümüş⁸³ gönder. Kardeşim, bana en iyi gümüşü (tanrısal olanı) ver. Ben o zaman kardeşime her ne talep ediyorsa, o zaman ben kendim onu sana yollayacağım kardeşim.*

(23-26) *Dahası kardeşim, benim elçimin talep ettiği öküzü bana ver. Kardeşim ve en iyi yağdan bana iki kukubu kabı gönder. Ve bana akbaba kehaneti uzmanlarından birini gönder kardeşim.*

(27-29) *Dahası kardeşim, benim ülkemin adamları, benim Mısır kralına teslim ettiğim keresteler hakkında konuşuyorlar. Bu yüzden ödenmesi gereken meblağları öde kardeşim.*

(30-34) *Dahası, Alaşia memleketinin adamlarından biri Mısır memleketinde öldü, onun eşyaları senin ülkende ancak onun oğlu ve hanımı benim ülkemde. Bu yüzden kardeşim Alaşia memleketinin adamlarının mallarını muhafaza et ve onları elçime teslim et.*

(35-39) *Kardeşim, habercinin ülkemde üç yıl kalmasından dolayı endişe etme, çünkü Nergal'ın eli ülkemde ve kendi evimde. Benim genç bir karım öldü kardeşim.*

(39-42) *Şimdi kardeşim, benim elçimle birlikte senin elçini güvenli ve hızlı bir biçimde gönder ben böylece kardeşimin selamlama hediyelerini göndereyim.*

Mezopotamya medeniyetinin kurucu unsurlarından olan Sumerler'in panteonundaki tanrılardan olan Nergal yeraltı tanrısı olarak da bilinir. Alberto R. W. Green, *The Storm-god in the Ancient Near East*, (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2003), 141; Manfred Lurker, *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*, (London: Routledge, 2004), 135.

⁸³ Gümüş eski Mısırlılar için çok kutsal bir öneme sahipti öyle ki altından daha da değerli idi. Öyle ki Eski Mısır tapınaklarındaki yazıtlarda bile gümüşün altından daha değerli olduğuna dair ifadeler yer verilmiştir. Eski Mısırlılardan kalan sanat eserlerine bakıldığında gümüşten mamul nesnelere az olması onun değerini göstermektedir. Bu maden Hatti memleketinden, Kilikya'nın güneyinden ve farklı yerlerden ithal edilmekteydi. N. H. Gale ve Z. H. Stos-Gale, "Ancient Egyptian Silver", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 67, (1981): 106; Wilkinson, *Eski Mısır M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, 124; Afet İnan, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 343; Charles Freeman. *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Ankara: Dost Kitabevi, 2003), 50; https://www.metmuseum.org/toah/hd/silv/hd_silv.htm; <https://blog.providentmetals.com/featured-products/how-precious-metals-were-used-in-ancient-egypt.htm>. Erişim 30.03.2019.

(43-48) *Dahası kardeşim, talep ettiğim çok fazla miktardaki gümüşü ve senden istediğim eşyaları gönder. Ve kardeşim her şeyi tam olarak yapmalısın ki ben de senin söylediğin her ne ise onu yapayım.*

(49-53) *Sen Hatti veya Babil (Şanhar⁸⁴) krallarıyla kıyaslanmadın.⁸⁵ Bana gelince, kardeşim onlar bana ne tür bir selamlama hediyesi gönderirse ben onun sana iki katını gönderirim.⁸⁶*

(54-55) *Elçileriniz daha önce olduğu gibi bana gelsin ve benim elçilerim de size gelsin.⁸⁷*

Bilindiği gibi bilim insanları Amarna mektuplarındaki hitap ifadelerini temel alarak yazışmalara katılan devletleri “büyük devletler” ve “küçük devletler (vasallar)” olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Bir önceki mektuptaki ifadelerden anlaşıldığı üzere, Alaşia kralı kendini devrin büyük devletleri arasına konumlandırmaktaydı. EA 35’teki ifadelere bakıldığında ise bu durumun daha da belirginleştiği, Alaşia kralının devrin süper güçlerinden biri gibi Mısır firavunuyla eşitlik ilkesine uygun olarak bu mektubu kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle mektubun giriş kısmındaki ifadeler bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Selamlama kısmının hemen ardından ise esas konuya geçildiği görülmektedir. Alaşia kralı burada Mısır’a gönderdiği bakır miktarını belirterek sözlerine başlamıştır. Rainey’de onun Mısır’a 500 *talanta* bakır sevkiyatı yaptığına dair bir rakam verilmektedir. Bu da yaklaşık 15 tonu bulmaktadır. Fakat metnin devamında gelen ifadeler ve Alaşia memleketinde yaşanan bazı gelişmeler bu rakamın *talanton* cinsinden bir miktar olmayacağını düşündürmektedir. Öyle ki Alaşia kralının bakır miktarını söylediği cümlenin hemen akabinde bu meblağın az olmasından dolayı kendisine kırgınlık duyulmamasını istemiş olması da bunu göstermektedir. Öte yandan Alaşia kralının, memleketinde bir salgının yaşandığından ve buna bağlı olarak da tek bir bakır işçisinin kalmadığından bahsetmiş olması

⁸⁴ Şanhar kelimesinin Akadca olduğu bunun da Sumer’e karşılık geldiği belirtilmektedir. Bu konuda bkz. Gerard Gertoux, *80 Old Testament Characters of Word History Chronological, Historical and Archaeological Evidence*, (Lulu, 2006), 109.

⁸⁵ Bu ifadeyle Mısır firavununun, Hatti ve Babil krallarıyla aynı seviyeye konulmadığı kastedilmiş olmalıdır.

⁸⁶ Metnin 49.-53. satırlarının çevirisi için farklı öneriler sunulmuştur. Karşılaştırmak için bkz. Moran, *Amarna Letters*, 108; Liverani, *International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 BC*, 152; Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets*, I, 343.

⁸⁷ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets*, I, 107, 108.

miktarın az olmasını destekleyen bir başka etkidir. Bununla birlikte bazı tarihçilerin yaptığı transkripsiyonlarda Mısır'a gönderilen bakır miktarına ve bunun ölçü birimine dair farklı bilgiler verilmektedir. Örneğin Liverani'de *talenton* yerine *şekel* zikredilmiştir. Alaşia ülkesindeki gelişmeler göze alındığında Liverani'deki ifadenin daha uygun olduğu daha yüksek bir ihtimaldir. *Şekel* ihtimalini ele aldığımızda 1 *şekel* =8,4 gramdan 500 *şekel* = yaklaşık 4,2 kg'a tekabül etmektedir.⁸⁸ Konuya farklı bir boyut kazandırması açısından bir başka kaynakta bu mektupta bahsedilen ölçü biriminin *mina*, miktarın ise beş olduğuna dair bir ifadenin yer aldığını belirtmek isteriz.⁸⁹ 1 *mina* ise Yakınoğu coğrafyasında yaklaşık olarak 470 grama karşılık gelmektedir. 5 *mina* da ortalama 2,5 kg'a tekabül etmektedir.⁹⁰ Bu bilgiler ışığında Mısır'a gönderilen bakır miktarının 15 ton değil 4,2 kg veya 2,5 kg olduğu söylenebilir.

Devam eden satırlara bakıldığında ise Alaşia kralının Mısır'dan istediği şeyler görülmektedir. Burada onun en kalitelisinden gümüş, öküz, yine en iyisinden olması özellikle belirtilen yağ ve bir de akbaba kehaneti uzmanı istediği okunmaktadır. Bu son isteğin memleketlerinde yaşanan salgınla alakalı olduğu açıktır. Aynı zamanda bu tür uzmanların devletlerarası yazışmalarda yer edinmiş olması bu kişilerin krallar nezdinde önemli kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan Mısır firavunundan böyle bir istekte bulunulması bu tip uzmanların firavunun ülkesinde ikamet ettiğini ve üstelik bunun Alaşia kralı tarafından da bilindiğini göstermektedir.⁹¹

Metnin devamında Mısır'a daha evvel gönderildiği anlaşılan ve muhtemelen yüklü bir miktarda olan kerestenin ücretinin talep edildiği görülmektedir. Bu satırlardan Alaşia Krallığı ile Mısır arasında bakır haricinde çeşitli ürünlerin ticaretinin yapıldığı anlaşılmaktadır.⁹² Öte yandan Alaşia kralı, ülkesinin adamlarının (bununla muhtemelen Alaşia halkı

⁸⁸ Bkz. Liverani, *International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 BC*, 173; Moran, *Amarna Letters*, 107; Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets*, I, 341.

⁸⁹ Anson. F. Rainey, *Canaanite in the Amarna Tablets a Linguistic Analysis of the Mixed Dialect used by the Scribes from Canaan Volume I Orthography, Phonology Morphosyntactic Analysis of the Pronouns, Nouns, Numerals*, T. Muraoka (ed.), (Leiden: Brill, 1996), 189.

⁹⁰ Sevgi Dönmez, "Hitit Dönemi'nde Değişim Araçları ve Ölçü Birimleri", *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 8, October, (2013): 817.

⁹¹ Amanda H. Podany, *Brotherhood of Kings How International Relations Shaped the Ancient Near East*, (New York: Oxford University Press, 2010), 255.

⁹² Graciela Gestoso Singer, "Some Economical Terms in the Amarna Letters", *Cahiers Caribéens d'Égyptologie* 7-8, (2005), 200, 201.

kastedilmişti) gönderilen ürünlerin ücreti hakkında konuştuklarını dile getirmiş olması bu kerestelerin Alaşia halkının bir emeği olduğunu akla getirmektedir. Bu bağlamda Alaşialılar'ın, kralları vasıtasıyla diğer ülkelerle bağlantılar kurarak ürünlerini ihraç ettiği, Amarna Çağı'nda gerçekleşen diplomatik ilişkilerin de bu ticarete imkân vererek çeşitli üretim dinamiklerini canlı tuttuğu anlaşılmaktadır.

Metnin geri kalanına bakıldığında konunun farklı bir mecraya taşındığı görülmektedir. Burada Alaşia memleketine gelen bir Mısır elçisinin üç yıldır burada yaşadığının bilgisi bunun nedeni ile birlikte verilmiştir. Alaşia kralı veba ve hastalık tanrısı olarak nitelendirilen Nergal'in Alaşia Memleketi'nde olduğunu, buna bağlı olarak da ülkelerinde çok ciddi bir veba salgını yaşandığını dile getirmiştir. Muhtemelen Mısır elçisi salgından dolayı ülkesine gönderilmemiştir. Bu da onun karantinaya alınmış olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak elçinin üç yıl gibi uzun bir süre Alaşia memleketinde kalması iki ülke arasındaki ilişkilere zarar vereceğinden Alaşia kralı mektubunda bu konuya dair bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir. Öte yandan veba salgını hakkında haber verilmiş olması Yakınoğu coğrafyasının çok ciddi bir sorunla yüz yüze kaldığını ortaya koymuştur. Nitekim Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın da MÖ 1340 civarında vebadan öldüğü hesaba katıldığında durumun vahameti anlaşılmaktadır.⁹³

Alaşia kralı sözlerine son verirken Mısır'ın kendilerinin nazarında ayrı bir yere sahip olduğunu vurgulamak istercesine Hitit ve Babil krallarıyla Mısır firavununun asla kıyaslanmadığını, Mısır'ın daima ön planda tutulduğunu dile getirmiştir. Hatta Mısır'a hediye gönderilirken bile bunun diğerlerine nazaran iki kat fazla olduğu belirtilmiştir. Alaşia kralı niçin bu ifadeleri sarf etmiştir bu, kesin olarak bilinmemektedir. Ancak onun Mısır firavununun sitemine maruz kaldığı olasıdır. Dolayısıyla böyle yapılarak Mısır firavunu onurlandırılmış olmalıydı. Bunun ardından gelen cümlede ise eşit statüde olduklarını vurgularcasına kendisine de aynı şekilde muamele edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve iyi ilişkilerin sürdürülmesi istenerek mektup sona ermiştir.

EA 36: Mısır'ın Daha Fazla Bakır Talep Etmesi ve Alaşia'nın Tahıl İsteği Hakkında

Kahire Müzesi'nde muhafaza edilen bu tablet buraya kadar ele alınan Alaşia mektuplarının arasında en çok hasarlı olanıdır. Metnin transliterasyonu ve tercümesi Cochavi ve Rainey tarafından yapılmıştır. Ayrıca bir başka tercüme çalışması da Moran tarafından gerçekleştirilmiştir. Mektubun okunabilen

⁹³ Veli Ünsal, *Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni Hiti ve Urartu*, (Ankara: Berikan Yayınevi 2013), 38.

kısımlarından içeriğinin Mısır'a gönderilen bakır nakliyatı hakkında olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Alaşia gemilerinin dönüşte Kenan diyarından geçerek buradan tahıl yükleneceğine dair bilgi edinilmektedir.⁹⁴ Bu ifadeler Alaşia kralının Mısır'a verdiği bakır karşılığında onlardan tahıl aldığını ortaya koymaktadır. Ancak burada dikkat çeken husus tahılın Mısır'dan değil Kenan bölgesinden yüklenecek olmasıdır. Bunu ise Mısır firavunlarının vasallarına yüklediği bazı görev ve sorumluluklardan biri olarak açıklamak mümkün gözükmektedir⁹⁵. Mektubun tercümesi ve değerlendirilmesi şu şekildedir:

(1-7) *Mısır memleketinin kralı, benim kardeşime: Alaşia memleketinin kralı, senin kardeşin (şöyle) der: ben afiyetteyim, benim kardeşim de öyle olsun. Onun evi, eşleri, oğulları, atları ve arabaları ve onun ülkesindekiler gerçekten çok iyi olsunlar. (Ön yüz)*

(1-4) [.....] (Arka yüz)

(5-11) *ben [x ...] bakır araştırdım onlar hazırlanır hazırlanmaz göndereceğim. Ve şimdi ben kardeşime 120 (+x) talanta bakır gönderiyorum. Kalan 70 talantadır. (?) [...] talanta (için) sevinebilirsin.⁹⁶ 30+ [1(?)] talanta (ise) çok renkli alışımıdır. (?) [...] Şimdi kardeşim, sen elçini gönder ki [...]. Bence, benim sana gönderdiğim şey azdır; şimdi senin arzuladığın miktar kadar araştırma yapıyorum. Ben hakikaten, senin bana bildirdiğin istek doğrultusunda göndereceğim. Sen [...] arzuluyorsun.*

(12-17) *Kardeşim şimdi ben daha fazla bakır hazırlıyorum [...] Gemiler çok sayıda olsun, onları buraya gönder. Daha çok bakır [...] hazırladığımdan, eski günlerde olduğu gibi bana Kenan diyarından gemilerle tahıl gönder. Böylece ekmek yapabilelim [...]*

(18-19) *Şimdi benim elçime gelince, sen onun dönüşünü iki yıldır erteliyorsun. O bana senin esenlik içinde olduğunu ve benim senden istediğim şeyleri getirecek. Onu bana gönder.*

(20-24) [.....].⁹⁷

⁹⁴ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1381.

⁹⁵ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, I*, 344, 346.

⁹⁶ Mektubun bu satırları bir hayli eksiktir. Ancak "talanton" ve "neşelenmek" kelimelerini bir önceki ifadelerle ilişkilendirdiğimizde ve Alaşia kralının mektuplarındaki üsluba dayanarak bu kısımda şöyle bir cümle sarf edildiğini tahmin edebiliriz: "120 talanta bakır gönderdim, kalan ise 70 talanta'dır. Gönderdiklerim için neşelenebilirsin."

⁹⁷ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, I*, 345, 347.

Yukarıda tercümesi verilen EA 36. mektup Moran'ın edisyonunda sadece şu başlıkla zikredilmiştir: "EA 36: Daha fazla bakır hakkında." Ayrıca burada tabletin çok fazla hasarlı olduğuna değinilmiş muhteviyatına dair ise detaylı bir bilgi sunulmamıştır.⁹⁸ Bununla birlikte Rainey'de ise en azından yukarıda çevirisini verdiğimiz kadarına yer verilmiştir. Metinden parçalar halinde bilgi edinilmiş olsa da Mısır'a yarım düzineden fazla mektup gönderen Alaşia Krallığı'nın sosyo-ekonomik vaziyeti hakkında çok önemli bilgiler içeriyor olmasından ötürü bu mektubun kıymeti büyüktür.

Mektubun ilk satırlarında görüldüğü üzere klasik selamlama ifadelerine yer verilmiştir. Bunun ardından ise Mısır'dan gelen bir mektuba karşılık olarak söylendiği aşikâr olan ifadeler yer almaktadır. Anlaşıldığına göre Mısır firavunu, Alaşia kralına daha evvel bir mektup yazmış ve bakır talep etmiştir. EA 36'nın ana temasını bu istek doğrultusunda yapılan çalışmalar teşkil etmektedir. Alaşia kralı, kardeşim diye seslendiği Mısır firavununun arzusu üzerine göndereceği bakır miktarını hazırlamaya koyulmuştur. Metinde istenilen bakır miktarının hazırlandığına dair defalarca kez bilgi verildiği görülmektedir. Bu da talep edilen bakırın çokluğunu ortaya koymaktadır. Gönderime hazır olan ve bunun ardından sevk edilecek bakır miktarı hakkında verilen bazı rakamlar meseleyi daha net biçimde ortaya sermektedir. Şöyle ki 120 (+ x) *talanta* bakır gönderilecek, 70 *talanta* miktarındaki kısım ise daha sonra yola çıkarılacaktır. Bir de 30 *talanta* ağırlığında çok renkli bir alaşımdan söz edilmektedir ancak tabletteki bozulmalardan dolayı bunun ne olduğuna dair bilgi edinilememiştir. Şu hâlde Mısır'a 190 *talanta* bakır gönderilmesi gündemdedir. Eğer 30 *talanta* olarak belirtilen şey de bakır ise sevkiyatın toplamı 220 *talanta*yı bulmaktadır. Bu da yaklaşık olarak 6600 kg gibi muazzam bir miktara karşılık gelmektedir. Öte yandan Mısır'a giden Alaşia gemilerinin ülkelerine dönüşte Kenan diyarına uğrayacağı ve buradan tahıl yükleyeceği bilgisinden hareketle bunun Mısır'a verilen bakırın karşılığı olduğunu söylemek mümkündür.

EA 37: Daha Fazla Gümüş Talebi Hakkında Yazılmış Bir Mektup

Alaşia kralı tarafından Mısır firavununa gönderilen bu mektup British Museum'da muhafaza edilmektedir. Metnin tercümesi ve transliterasyonu Cochavi ve Rainey tarafından yapılmıştır.⁹⁹ Mektubun tercümesi ve değerlendirilmesine gelince:

⁹⁸ Moran, *Amarna Letters*, 109.

⁹⁹ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1382.

(1-7) Mısır memleketinin kralına, benim kardeşime. Kardeşin, Alaşia memleketinin kralı şöyle söyler: Ben afiyetteyim. Benim kardeşim de afiyette olsun. Onun evi, eşleri, oğulları, atları ve arabaları ve onun ülkesindeki her şey çok iyi olsun.

(8-12) Benim kardeşimin selamlama hediyelerine gelince: Beş talanta saf cam, beş takım at benim kardeşimin selamlama hediyesidir. Kardeşimin elçisiyle onları hızlı bir biçimde gönderdim.

(13-20) ve şimdi kardeşim, benim elçimi hızlı bir biçimde gönder ki böylece ben kardeşimin afiyette olduğu konusunda bilgi edineyim. Ve her neyi arzu ediyorsan mektubunda yaz ve ben gerçekten onu sana göndereceğim. Bana rafine edilmiş gümüş gönder. Benim kardeşim elçimin dönüşünü geciktirmesin. O, onu göndersin.

(21-24) Baštummê, Kunêa, Etilluna, [-]r[u]mma, Uşbara, Bē[l]-šamma'ya gelince. Umarım kardeşim onları serbest bırakır.¹⁰⁰

Bu satırlardan EA 37'nin genel temasının iki kralın arasındaki hediyeleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken husus Alaşia kralının gönderdiği selamlama hediyelerinin yanında kendi isteklerini de sıralamış olmasıdır. Bu tarz hediye talepleri devrin diğer büyük devletlerinin Amarna Arşivi'nden çıkarılan mektuplarında da karşımıza çıkmaktadır. Tarihçiler bunu eşit statüde devlet olmanın bir yansıması olarak değerlendirmişlerdir. Alaşia kralı hediye faslından hemen sonra sözlerini elçilerin geciktirilmemesi konusuna getirmiştir. Elçiler krallar tarafından oldukça değer verilen görevlilerdi bu yüzden gerek Alaşia krallarının mektuplarında gerekse Amarna Arşivi'nin geri kalanında bu konunun üzerinde ehemmiyetle durulduğu görülmüştür. Öyle ki bir kral başka ülkeye gönderdiği elçisinin bir an evvel geri gönderilmesini istemiştir. Mektuplarda elçilerle ilgili ifadelerin yer aldığı satırlarda onların bir şeyler getirip götürdüğünden söz edilmektedir. Bu kimi zaman altın, gümüş, lapis lazuli, fildişi, parfüm değerli ürünler olmuş, kimi zaman da bir kralla evlenmek üzere belki daha önce hiç görmediği bir ülkeye gelin giden prenses olmuştur. Bu açıdan kralların endişelendiği ve merakla beklediği şeyin elçiler mi yoksa kendisine gönderilen hediyelerin mi olduğu tam olarak bilinemese de Alaşia kralının “Bana rafine edilmiş gümüş gönder. Benim kardeşim elçimin dönüşünü geciktirmesin.” şeklindeki ifadelerine bakıldığında en azından onun için önceliğin hediyeler olduğunu söylemek mümkün durmaktadır.

¹⁰⁰ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, I*, 337.

Mektubun sonlarına bakıldığında ise bazı şahıs isimlerinin yazıldığı görülmektedir. Bu da EA 37'yi daha önceki Alaşia mektuplarından ayrı bir yere koymaktadır. Zira bunların hiçbirinde kralın ismi başta olmak üzere herhangi bir kişinin adına yer verilmemiştir. Ancak EA 7'de zikrolunanların kişilerin kim olduğu ve ne amaçla Mısır'da bulunduğu dair ise bir bilgi verilmemiştir. Bu konuda iki ihtimal vardır: onlar ya Alaşia kralının elçileriydi ya da tüccarlarıydı. Öte yandan Alaşia kralının bu kişilerin serbest bırakılmasına dair bir talepte bulunması onların Mısır'da bir suça karışmış olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak metnin devamı hasarlı olduğundan meselenin özüne vakıf olunamamaktadır.

EA 38: İki Kardeş Kral Arasında Yaşanan Bir Münakaşa

Alaşia kralından Mısır firavununa gönderilmiş olan bu mektup VAT koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. Metnin transliterasyonu ve transkripti Cochavi ve Rainey tarafından yapılmıştır. Ayrıca Moran ve Liverani'nin edisyonlarında da tercümeleri yer almıştır. EA 38'in ana konusunu Lukka saldırıları teşkil etmektedir. Anlaşıldığına göre bu saldırılar Mısır ile Alaşia arasında bir krize neden olmuştur.¹⁰¹ Bu bilgilerin yer aldığı mektubun tercümesi ve değerlendirilmesi şu şekildedir:

(1-6) Senin kardeşin olan Alaşia memleketinin kralı, Mısır memleketinin kralı benim kardeşime şöyle der: Ben afiyetteyim; sen de afiyette olasin. Evin, eşlerin, oğulların, atların, arabaların ve senin muazzam ordun, toprakların, üst düzey görevlilerin çok iyi olsun.

(7-12) Niçin benim kardeşim bu şeyi bana söylüyor? Buna gelince, benim kardeşim bilmiyor mu? Ben bu şeyi yapmadım. Şimdi Likya (Lukka) Memleketinin adamları yıldan yıla benim ülkemdeki küçük kasabaları ele geçiriyorlar.¹⁰²

¹⁰¹ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1383; Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, I*, 350, 352.

¹⁰² Alaşia kralının mektubunun bu kısımdaki ifadeler bazı tarihçiler tarafından Amarna Çağı'ndaki vasal krallıkların tutumuna benzetilmiştir. Bilindiği gibi vasalların Mısır'a yazdıkları mektuplarında genellikle toprak kayıpları gibi sorunlardan ve buna bağlı olarak ihtiyaç duyulan yardım taleplerinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla Alaşia kralının burada Lukka saldırılarından ötürü bazı topraklarının elden çıktığını ifade etmiş olması onların Mısır'dan yardım isteme niyetinde olduğu şeklinde yorumlanmış olmalıdır. Bu da Alaşia Krallığı'nın vasal bir devlet gibi algılanmasına neden olmuştur. Edgar Peltenburg, "Text Meets Material in Late Bronze Age Cyprus", A. Georgiou (ed), *Cyprus, an Island Culture: Society and Social Relations from the Bronze Age to the Venetian Period*, (Oxford: Oxbow Books, 2012), 11. Ancak, sadece EA 38. mektupta yer alan bu ifade Alaşia Krallığı'nın

(13-18) benim kardeşim, bana şunu diyor: “Senin ülkenin adamları onlarla birlikte.” Ama ben, onlarla olduklarını bilmiyordum kardeşim. Eğer benim ülkemden onlarla birlikte olan adamlar varsa o zaman sen bana yaz ve ben onlara yapılacak olan şeyi yaparım.

(19-22) Sen benim ülkemden insanların onlarla olduğunu bilmiyorsun. Ben bu şeyi yapmadım! Eğer benim ülkemin insanları bunu yaptıysa o zaman sen yapacağın şeyi yap.

(23-26) Şimdi kardeşim elçimi geri göndermediğinden dolayı, (işte) bu tablet. İzin verin kralın kardeşi yazsın. Sizin elçileriniz bana yapacağım şeyi söyleyecek.

(27-30) Dahası geçmişte atalarınızdan hangisi benim atalarımın böyle bir şeyi yaptı? Öyleyse kardeşim, hayır! bunun için endişelenme.¹⁰³

Görüldüğü üzere Alaşia kralının bu mektubu ne bakır ticareti ne de Mısır'dan istenen gümüş vb. gibi değerli şeylerle alakalıdır. Lukka saldırılarının ele alındığı bu mektup konusu itibariyle Amarna Arşivi'ndeki diğer Alaşia mektuplarından ayrılmaktadır.

Diğerlerinde olduğu gibi bu mektup da Mısır firavununa ve onun ülkesine, eşlerine ve çocuklarına iyi dilekler sunularak başlamıştır. Alaşia kralının bundan önceki mektuplarında görmeye alışık olmadığımız “Senin muazzam ordun” şeklinde bir ibareye de yer verilmiş olması dikkat çekmektedir. Bu ifade muhtemelen Lukka saldırılarıyla uğraşıldığı bir sürecin yansımasıydı.

Mektuptaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Mısır firavunu Lukka konusuyla alakalı olarak, Alaşia kralı ile irtibata geçmiştir. Mısır tarafı, Alaşialıları, Lukkalarla iş birliği yapmakla suçlanmıştır. Alaşia kralı ise bu suçlamaları kabul etmemiş ve ülkesini savunmaya başlamıştır.¹⁰⁴ Sözlerinin devamında uyruklarının asla böyle bir şey yapmadığı konusunda Mısır firavununa güvence de vermiştir. Ancak mektubun ilerleyen satırları Mısır'a

Suriye-Filistin coğrafyasındaki vasallar gibi bir statüye sahip olduğunu göstermez. Nitekim mektuplarında görüldüğü gibi Alaşia kralı, Mısır firavununa “kardeşim” şeklinde hitap etmiştir. Bu da onların vasal olmadığını ve prestijli bir krallık olduklarının en açık göstergesidir. Nitekim Ugarit ve Hitit arşivleri de bunu destekleyen materyaller sunar. Philippa M. Steele, *Writing and Society in Ancient Cyprus*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), 41.

¹⁰³ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, I*, 251, 253; Mektubun 23.-26. satırları ise şu kaynaktan alınmıştır: Moran, *Amarna Letters*, 111, 112.

¹⁰⁴ Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East the Royal Correspondence of the Late Bronze Age*, 62.

karşı saldırıda bulunan korsan güruhunun içerisinde Alaşia memleketinden insanların yer aldığına dair şüpheye meydan vermektedir. Şöyle ki Alaşia kralı sanki bu olaylar hakkında önceden bir şeyler biliyormuşçasına bir suçluluk psikolojisine kapılmış, anlaşılmaz ve karmaşık ifadeler sarf ederek ülkesinin adamlarını savunmaya geçmiştir. O, Mısır firavununa “sen benim ülkemin insanlarını tanıımıyorsun, onlar asla böyle bir şey yapmazlar” diyerek halkının erdemli ve dürüst insanlar olduğunu vurgulamış; bunun ardından ise eğer onlar böyle bir şey yaptıysa ne şekilde bir cezai müeyyide gerekiyorsa onlara bunu uygulayacağını dile getirerek dolambaçlı cümlelerle kafa karışıklığına neden olmuştur. Bu açıdan bazı tarihçiler EA 38’in aceleyle yazıldığını, bundan dolayı da tutarsız ifadeler barındırdığını dile getirmişlerdir.¹⁰⁵ Mektubun aceleyle yazılması, esasında Alaşialıların bir suça karıştığı izlenimini doğurmaktadır. Mektubun Mısır’a götürülmesi için Alaşia kralının kardeşinin elçi tayin edilmesi de daha ciddi sorunlara mahal vermemek adına yapılmış olmalıdır.

EA 39: “Alaşia’nın En Büyüğünün Mektubu”

Alaşia kralının bu kısa mektubu günümüzde Kahire Müzesi’nde muhafaza edilmektedir. Metnin transliterasyonu ve tercümesi diğer Alaşia mektuplarında olduğu gibi Cochavi ve Rainey tarafından yapılmıştır.

Mektubun özünü Alaşialı tüccarların Mısırlı gümrük memurlarının herhangi bir engeline takılmadan güvenli ve hızlı bir şekilde işlerini halletmesine yönelik istekler teşkil etmektedir.¹⁰⁶ Alaşia kralının böyle bir talepte bulunması daha evvel de benzer bir sıkıntının yaşandığını göstermektedir. Mektubun tercümesi ve değerlendirilmesi şu şekildedir:

(1-3) Benim kardeşim olan Mısır kralına. Senin kardeşin Alaşia kralı şöyle söyler:

(4-9) Ben afiyetteyim sen de afiyette olasın. Senin evin, hayat arkadaşların, oğulların, hanımların, araba sürücülerin, sayısız atların ve Mısır’da bulunanlar, senin ülkenin tamamı çok iyi olsun.

(10-13) Kardeşim, benim elçilerime gelince onları hızlı bir biçimde ve güvenli olarak gönder. Böylece ben senin afiyette olduğunu duyayım.

(14-16) Bu adamlar benim tüccarlarım. Kardeşim, onları güvenli bir biçimde ve hızlıca gönder.

¹⁰⁵ Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East the Royal Correspondence of the Late Bronze Age*, 63.

¹⁰⁶ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, II*, 1384.

(17-20) *Benim tüccarlarıma ve gemime gelince, senin gümrük müfettişlerin onlara yaklaşmasın.*¹⁰⁷

Tabletin arka yüzüne hiyeratik¹⁰⁸ yazı kullanılarak siyah mürekkeple şu cümle yazılmıştır: *Š'twrrn 'A-la-ša: Alašia'nın en büyüğünün mektubu.*¹⁰⁹

Metne bakıldığında mektubun ekonomik meselelerle alakalı olarak yazıldığı görülmektedir. Alašia kralı, Mısır'a giden tüccarlarının geçişleri konusunda bir zorluk çıkarılmaması, adamlarının hızlı ve güvenli bir biçimde gönderilmesi konusu üzerinde önemle durmuştur. Alašia kralının Mısır'a gönderdiği kişilerin ise hem elçi hem de tüccar vasfıyla orada oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim metnin 10.-16. satırlarında yer alan ifadeler de bu konuda delil teşkil etmektedir. Bu bağlamda Amarna Çağı'ndaki diplomatik ilişkilerin ticaretle kol kola sürdürüldüğü, elçilerin tüccar; tüccarların da elçi kimliğinde olabildikleri ifade edilebilir.

Bu mektubun en çok dikkat çeken yanlarından biri de tabletin arka yüzünde hiyeratik yazısıyla "*Alašia'nın en büyüğünün mektubu.*" ibaresinin yazılmış olmasıdır. Bu kısa not, Alašia memleketinden gelen mektubun Mısırlı katipler tarafından ne şekilde arşivlendiğini, Mısırlıların onlara ne ad verdiğini ve hangi statüde gördüklerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ancak bu kısımda da Alašia kralının isminin yazılmamış olması Amarna yazışmalarına katılan Alašia krallarının adlarının ne olduğu konusunda var olan gizemi ne yazık ki devam ettirmiştir. Bununla birlikte "*Alašia'nın en büyüğünün mektubu*" ifadesi farklı statülere sahip Alaşialı kişilerin de Mısır'la yazışmalar yaptığını ortaya koymaktadır. Nitekim aşağıda göreceğimiz EA 40 numaralı mektup da bunun bir kanıtıdır.

EA 40: Alaşialı Bir Görevliden Mısır'daki Mevkidaşına

Bu mektup Alaşialı yüksek rütbeli bir görevliden onun Mısır'daki mevkidaşına yazılmıştır. İki devlet adamı arasında kurulan bu temas Amarna yazışmalarına sadece kralların, onların eşlerinin veya çocuklarının değil farklı statülerdeki görevlilerin de katıldığını göstermektedir. Mektubun tercümesi ve değerlendirilmesi şu şekildedir:

¹⁰⁷ Metinde "yaklaşmasın" ifadesiyle muhtemelen ülkeye girişlerine engel olunmasını denilmek istenmiştir. Bu kısım Moran'da "Adınıza hak iddia eden hiç kimse tüccarlarıma veya gemime yaklaşmasın" şeklindedir. Bkz. Moran, *Amarna Letters*, 112.

¹⁰⁸ Hiyeratik yazı Mısır hiyerogliflerinin basitleştirilmiş halidir. Yunanlıların verdiği bir isim olan hiyeratik kelimesi "rahiplere özgü" anlamına gelmektedir. Marc Van De Mieroop, *Eski Mısır Tarihi*, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2019), 46.

¹⁰⁹ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, I*, 355.

(1-5) *Benim kardeşim olan Mısır'ın valisine.*¹¹⁰ *Senin kardeşin Alaşia valisi şöyle söyler: Ben afiyetteyim. Sen de iyi olasın.*

(6-11) *Ben, benim kardeşim [Şum]jitti'ye şunları gönderdim: dokuz talanta bakır, iki parça fildişi, bir adet gemi kirişi. Ama o, bana hiçbir şey vermedi. Bununla birlikte benim kardeşim olan sen bana fildişi gönderdin.*

(12-15) *Şimdi senin için hediye olarak beş talanta bakır, üç talanta iyi kaliteli bakır, bir parça fildişi, şimşir ağacından bir adet kiriş, bir gemi kirişi gönderdim.*

(16-20) *Diğer yandan kardeşim, bu adamlar ve bu gemi krala, benim efendime aittir. Bu yüzden sen benim kralımın, efendimin gemisini hızlı ve güvenli bir şekilde bana geri gönder.*

(21-23) *ve sen benim kardeşim isteğin her ne varsa sana göndereyim.*

(24-28) *Bu adamlar kralın, benim efendimin hizmetkarlarıdır. Bu yüzden senin gümrük denetçilerin onlara dokunmasın. Ve sen benim kardeşim, güvenli ve hızlı bir biçimde onları bana gönder.*¹¹¹

Alaşialı yüksek rütbeli bir görevliden (bu kişi muhtemelen bir valiydi¹¹²) Mısır'daki eşitine gönderilen bu mektup şekil ve içerik bakımından kralların yazdığı mektuplara benzemektedir. Muhatabına iyi dileklerini sunarak sözlerine başlayan Alaşia valisi bu kısmın akabinde mektubun esasını teşkil eden hediye konusuyla devam etmiştir. Anlaşıldığına göre EA 40'ın muhatabıyla daha evvel bir yazışma yapılmış ondan kendisine hediye olarak fildişi gelmiştir. Fakat Alaşia valisinin mektup gönderdiği Şumitti adlı bir başka Mısırlı görevli daha vardır. Bu kişiye de değerli hediyeler gönderilmiştir ancak görünen o ki Şumitti, Alaşia valisine benzer bir biçimde karşılık vermemiştir. EA 40'ın özünü bundan duyulan rahatsızlık oluşturmaktadır. Anlaşıldığına göre Amarna Çağı'ndaki yazışmalara katılan krallar ve onların

¹¹⁰ Mektubun birinci satırında “a-na MÁŠKIM ša KUR Mi-iş-ri ŠEŠ-ia” şeklinde zikrolunan ifadeye yer alan MÁŠKIM kelimesi kaynaklarda “vali, bir yönetim pozisyonu” şeklinde çevrilmiştir. Kelime Sumerce olup bunun Akadcası ise *rābišu*'dur. Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets*, I, 356, 357; Moran, *Amarna Letters*, 113; René Labat, *Manuel d'Épigraphie Akkadienne (Signes, syllabaire, idéogrammes)*, (Paris: Geuthner, 1994), 334; <http://psd.museum.upenn.edu/nepd-frame.html>. Erişim 13.10.2020.

¹¹¹ Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets*, I, 357; Moran, *Amarna Letters*, 113.

¹¹² William J. Murnane, “Imperial Egypt and the Limits of Power”, R. Cohen ve R. Westbrook (ed.), *Amarna Diplomacy The Beginnings of International Relations*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press 2002), 109.

görevlileri muhataplarına hediye gönderdikleri zaman bunun karşılığını bekliyorlardı. Amarna Arşivi'ndeki mektupların çoğunu hesaba katarak onların şöyle bir anlayışa sahip oldukları kesindi: “*Ben sana ... gönderiyorum sen de bana ... gönder.*”

EA 40'ta dikkat çeken bir başka husus ise, daha önceki Alaşia mektuplarının hiçbirinde yer almayan muhatap olunan bir kişinin isminin bu mektupta yazılmış olmasıdır. Adının Şumitti olduğunu öğrendiğimiz bu kişi kuvvetle muhtemel EA 40'ın alıcısı gibi yüksek rütbeli bir görevliydi. Bununla birlikte gerek Şumitti ile gerekse EA 40'ın muhatabı olan Mısırlı görevli ile yazışmalar yapan Alaşia valisinin kendi ismine yer vermemiş olması da dikkat çeken bir detaydır.

Sonuç:

Amarna Çağı'nda Yakınoğu'daki siyasi teşekküller ile Mısır firavunları arasında yapılan yazışmalar, bu dönemde yoğun bir diplomasi trafiğinin yaşandığını gözler önüne sermiştir. Bu yazışmaların içeriğine bakıldığında krallar arasındaki ilişkilerin sadece diplomasiyle sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Mektuplardan Mısır firavunlarının çok sayıda yabancı prensesle evlendikleri, Yakınoğu krallarıyla cömert bir biçimde hediyeleştikleri ve bu zaman zarfında ticari ilişkilerin de yoğun bir biçimde sürdürüldüğü tespit edilmiştir. Çalışmamıza konu olan toplam sekiz adet Alaşia mektubunda da ada ülkesinin Mısır firavunlarıyla çeşitli konularda ilişkiler geliştirdikleri görülmüştür. İki ülke arasındaki bu ilişkilerin ise genel olarak:

- 1- Krallar arasında yapılan hediyeleşmeler.
- 2- İki ülke arasındaki iyi ilişkilerin devamlılığının sağlanması.
- 3- Adada yaşanan bir veba salgını.
- 4- Elçilerin geciktirilmemesine dair talepler.
- 5- Ticaretin devamlılığı.
- 6- Lukka meselesi gibi belli başlı konular etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır.

Bu başlıklar arasında ise adadan Mısır'a yapılan bakır sevkiyatının mektupların özünü teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Yazışmalardan Alaşia memleketinden gönderilen ürünlerin tamamının Mısır firavunlarının hediyesi olmadığı anlaşılmaktadır. Elbette yüklü miktarda selamlama hediyesi gönderilmekteydi ancak yukarıda da ifade edildiği üzere Alaşia'dan Mısır'a giden ürünlerin ücretinin istendiğine de şahit olunmuştur. Öte yandan mektuplarda Alaşia gemilerinin Mısır'a bakır götürdükten sonra Kenan diyarından geçerek buradan tahıl yüklemesine dair verilen bilgiler de iki

ülkenin bir çeşit ticaret ilişkisi geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Alaşialılar muhtemelen Mısır'a gönderdikleri tonlarca bakırın karşılığında kimi zaman onlardan tahıl alıyordu. Bu bağlamda Amarna Çağı'nda sürdürülen diplomatik ilişkilerin bir şekilde ticarete de kapı araladığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan devrin büyük devletlerinin mektuplarında görmeye alışık olduğumuz evlilik konusunun Alaşia mektuplarında işlenmediği görülmüştür. Ancak elde bulunan mektuplarda bu bilginin olmaması böyle bir ilişkinin kurulmadığı anlamına gelmez. Hele ki Amarna Çağı firavunlarının pek çok prensesle evlendiği göz önünde bulundurulduğunda Alaşialı bir prensesin de bir firavunla evlenmek üzere Mısır sarayına gitmiş olması çok kuvvetli bir ihtimaldir.

Çalışmamızda incelediğimiz Alaşia mektuplarında değinilen en önemli meselelerden biri de adada yaşanan veba salgını hakkında verilen bilgilerdir. Bahsi geçen salgının Alaşia memleketinde ciddi boyutlara ulaştığı ve bu yüzden pek çok bakır işçisinin öldüğü anlaşılmıştır. Öte yandan Hitit vesikalarında ve Amarna Arşivi'ndeki diğer mektuplarda da bu dönemde bir veba salgının yaşandığına dair bilgilerin yer alması Alaşia kralının verdiği haberi doğrularken salgının çok geniş bir alanda etkili olduğunu da ortaya koymuştur. Hitit ülkesinde ciddi anlamda yıkıcı etkilere yol açtığı II. Murşili'nin Veba Duaları'ndan¹¹³ öğrenilmektedir. Salgının başlangıç noktası neresi olduğu tam olarak belirlenemese de Mısır'a doğru giden Kuzey Suriye kavisinin merkez olma ihtimali çok yüksektir. Nitekim I. Šuppiluliuma'nın bu bölgeye yaptığı seferinin ardından Hitit ülkesinde yaşanan gelişmeler de buna işaret etmektedir. Şöyle ki I. Šuppiluliuma, Mısır'a gönderdiği oğlunun öldürülmesi üzerinde onun intikamını almak için Mısır'ın hudutlarına sefere çıkmış, buradan aralarında Mısırlıların da olduğu çok sayıda esiri ülkesine götürmüştür. Ancak bu olayın ardından ülkede veba salgını baş göstermiş ve bir süre sonra kralın kendisi de dahil olmak üzere pek çok insan ölmüştür. Dolayısıyla Hitit memleketinde yaşanan bu salgın buradan götürülen esirlerle ilişkilendirilmiştir.¹¹⁴ Diğer yandan Mısır firavunu Akhenaten'in yeni başkentinin Orta Mısır'da inşa edilmesinde de bu salgının etkili olduğu konusunda iddialar vardır. Babil kralı Burnaburiyaş tarafından Akhenaten'e gönderilen EA 11 no'lu mektupta yer alan bilgiler ise net bir biçimde Mısır'da vebanın görüldüğüne dair kanıt sunmaktadır. Bu mektupta Akhenaten'in Babil kralına yazmış olduğu bir mektupta onun babası III. Amenhotep'in bir

¹¹³ II. Murşili'nin Veba Duaları hakkında bkz: Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), 80.

¹¹⁴ Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, 78; Cline, *MÖ 1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl*, 82; Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 124.

hanımının vebadan dolayı yaşamını yitirdiğinden söz edilmiştir.¹¹⁵ Bununla birlikte kaynaklarda Akhenaten'in aile fertlerinin ölümlerinde de çok artış gözlendiği belirtilmiştir: firavunun eşleri, dört küçük kızı, hatta kısa süre iktidarda kalan Smenkhare ile onun halefi olan Tutankhamon genç yaşta ölmüştü. Kraliyet sarayındaki bu ölümler vebayla ilişkilendirilmiştir.¹¹⁶ Böylece MÖ 14. yy'ın ikinci yarısında Alaşia Memleketi'nde, Doğu Akdeniz'de, Anadolu'da, Mısır'da ve muhtemelen Yakınoğu'nun pek çok yerinde ciddi boyutlara varan bir veba salgının yaşandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, çalışmamızda ele aldığımız Alaşia mektuplarından bu krallığın çok önemli bir ticari potansiyele sahip olduğu, bunu da zengin bakır rezervleri sayesinde elde ettiği anlaşılmıştır. Yeni Krallık Devri'nin güçlü firavunları zamanında Mısır'a haraç veren Alaşia Krallığı'nın bu acziyeti en azından Amarna Çağı'nda sona ermiştir. Bu da hiç şüphesiz Alaşia memleketinin bakır yataklarına sahip olmak gibi zamanın ruhuna uygun şartları taşıması sayesinde ve Mısır'ın bu dönemde eskiye nazaran zayıf bir devlet görünümünde olmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Ancak sahip olunan bu prestij ve ekonomik güç Demir Çağı'na gelindiğinde sürdürülememiştir. Çünkü yumuşak bir maden olan bakır bu dönemde eski önemini yitirmiş, onun yerini ise daha dayanıklı olan demir almaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

- Allaby, Michael. *Dictionary of Geology and Earth Sciences*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Astour, Michael C. "New Evidence on the Last Days of Ugarit", *American Journal of Archaeology*, Vol. 69, No. 3 (1965): 253-258.
- Ay-Arçın, Şeyma ve Küçükbezci, Hatice Gül. "Eskiçağda Selamlaşma ve Huzura Çıkma", *Selamlaşma*. 17-56. İstanbul, 2018.
- Bryan, Betsy M. "The 18th Dynasty Before The Amarna Period", ed. I. Shaw *The Oxford History of Ancient Egypt*. 207-264. Oxford, 2000.
- Bryce, Trevor ve Birkett-Rees, Jessie. *Atlas of the Ancient Near East From Prehistoric Times to the Roman Imperial Period*. New York and London: Routledge, 2016.

¹¹⁵ Bkz. EA 11: 9-15, Moran, *Amarna Letters*, 21; Bu dönemde yaşanan veba hakkında bilgi veren birkaç Amarna mektubu daha vardır. Bunlar EA 96 ve EA 362'dir. Bkz. Rainey, *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets, I*, 541, 1237.

¹¹⁶ Kuhrt, *Eskiçağ'da Yakınoğu MÖ 3000-330, Cilt I*, 264.

- Bryce, Trevor. "Hittites and Anatolian Ethnic Diversity", ed. Jeremy McInerney *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*. 127-141. Oxford, 2014.
- Bryce, Trevor. *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum* (çev. M. Günay). Ankara: Dost Kitabevi, 2003.
- Bryce, Trevor. *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East the Royal Correspondence of the Late Bronze Age*. New York and London: Routledge, 2005.
- Bryce, Trevor. *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia the Near East from the Early Bronze Age to the Fall of The Persian Empire*. New York: Routledge, 2009.
- Bryce, Trevor. *Warriors of Anatolia A Concise History of the Hittites*. London, New York: I. B. Tauris, 2019.
- Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları* (çev: S. K. Angı). İstanbul: Dost Kitabevi, 2003.
- Cline, Diane H. ve Cline, Eric H. "Text Messages, Tablets, And Social Networks: The "Small World" Of The Amarna Letters", ed. Jana Mynářová, Pavel Onderka, Peter Pavúk, *There and Back Again– the Crossroads II Proceedings of an International Conference Held in Prague, September 15–18, 2014*. 17-44. Prague, 2015.
- Cline, Eric H. *MÖ 1177 Medeniyetin Çöktüğü Yıl* (çev. A. Kulgin). İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.
- Cohen, Raymond ve Westbrook, Raymond. "Introduction The Amarna System", ed. Raymond Cohen ve Raymond Westbrook, *Amarna Diplomacy The Beginnings of International Relations*. 1-12. Baltimore, 2000.
- Çelik, Ömer Faruk. "Küre (Kastamonu) Karmaşığı Ofiyolit Kayaçları Ve Bu Kayaçları Kesen Dasitlerin Kökeni", *Yerbilimleri, Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni*, 37 (3), (2016): 217-235.
- Dönmez, Sevgi. "Hitit Dönemi'nde Değişim Araçları ve Ölçü Birimleri", *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 8, October, (2013): 813-832.
- Druckman, Daniel ve Güner, Serdar. (2002). "A Social-Psychological Analysis of Amarna Diplomacy", ed. Raymond Cohen ve Raymond Westbrook *Amarna Diplomacy The Beginnings of International Relations*. 174-188. Baltimore, 2000.
- Duhoux, Yves. "Non-Greek Languages of Ancient Cyprus and Their Scripts: Cypro-Minoan 1–3", ed. Philippa M. Steele *Syllabic Writing on Cyprus and its Context*. 27-47. Cambridge, 2013.
- EA =El-Amarna Tablets, J. A Knudtzon, *Die El-Amarna Tafeln (VAB 2) –Leipzig 1915/ W. Moran, Les Lettres d'El Amarna (LAPO 13) – Paris 1987 El-Amarna*.

- Frahm, Eckart. "The Neo-Assyrian Period (ca. 1000–609 bce)", ed. Eckart Frahm, *A Companion to Assyria*. 161-208, Hoboken, 2017.
- Gale, N. H. ve Stos-Gale, Z. H. "Ancient Egyptian Silver", *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 67, (1981): 103-115.
- Gertoux, Gerard. *80 Old Testament Characters of Word History Chronological. Historica and Archaeological Evidence*, Lulu: 2006.
- Goren, Yuval. Bunimovitz, Shlomo. Finkelstein, Israel. Na'Aman, Nadav. "The Location of Alashiya: New Evidence from Petrographic Investigation of Alashiyan Tablets from Amarna and Ugarit", *American Journal of Archaeology*, Vol. 107, No. 2, (2003): 233-255.
- Goren, Yuval. Finkelstein, Israel, Na'aman, Nadav. "Petrographic Investigation of the Amarna Tablets", *Near Eastern Archaeology*, 65:3, September, (2002): 196-205.
- Goren, Yuval. Finkelstein, Israel, Na'aman, Nadav. *Inscribed in Clay, Provenance Study of the Amarna Tablets and Other Ancient Near Eastern Texts*. Tel Aviv: Emery and Claire Yass Publications, 2004.
- Gözlü, Ahmet. "Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.
- Green, Alberto R. W. *The Storm-god in the Ancient Near East*. Winona Lake: Eisenbrauns, 2003.
- Gürgen, İlknur. "M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs", ed. Osman Köse, *Tarihte Kıbrıs, İlkçağlardan 1960'a Kadar Cilt I*. 13-27. Bursa, 2017.
- Hamblin, William J. *Warfare in the Ancient Near East to 1600 BC*. New York: Routledge, 2006.
- Holmes, Y. Lynn. "The Location of Alashiya", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 91, No. 3 (Jul. - Sep.), (1971): 426-429.
- Homeros, *İlyada*, (çev: A. Erhat ve A. Kadir), İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- Huehnergard, John. *A Grammar of Akkadian*. Winona Lake: Eisenbrauns, 2011.
- İnan, Afet. *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Karauğuz, Güngör. *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2002.
- Knapp, A. Bernard. *Prehistoric and Protohistoric Cyprus Identity Insularity Connectivity*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Kuhrt, Amélie. *Eskiçağ'da Yakındoğu MÖ 3000-330, Cilt I* (çev: D. Şendil). İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2013.
- Labat, René. *Manuel d'Epigraphie Akkadienne (Signes, syllabaire, idéogrammes)*. Paris: Geuthner, 1994.

- Lipiński, Edward. "The Cypriot vassals of Esarhaddon", ed. Mordechai Cogan ve Israel Eph'al *Ah, Assyria... Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor*. 58-64. Jerusalem, 1991.
- Liverani, Mario. "The Great Powers' Club", ed. Raymond Cohen ve Raymond Westbrook, *Amarna Diplomacy The Beginnings of International Relations*. 15-27. Baltimore, 2000.
- Liverani, Mario. *International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 BC*. New York: Springer, 2001.
- Liverani, Mario. *Le lettere di el-Amarna 2. Le lettere dei ((Grandi Re))*. Brescia: Paideia, 1999.
- Luckenbill, Daniel David. *Ancient Records of Assyria and Babylonia Volume 2: Historical Records of Assyria From Sargon to the End*. Chicago: University of Chicago Press, 1927.
- Lurker, Manfred. *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*. London: Routledge, 2004.
- Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2015a.
- Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Mezopotamya Tarihi En eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2015b.
- Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2017.
- Mieroop, Marc Van De. *A History of Ancient Egypt*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Mieroop, Marc Van De. *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İÖ 3000-323* (çev: S. Gül). Ankara: Dost Kitabevi, 2006.
- Mieroop, Marc Van De. *Eski Mısır Tarihi* (çev: A. Oğuz Bozkurt). İstanbul: Homer Kitabevi, 2019
- Moran, William L. *Amarna Letters*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1992.
- Murnane, William J. "Imperial Egypt and the Limits of Power", ed. Raymond Cohen ve Raymond Westbrook, *Amarna Diplomacy The Beginnings of International Relations*. 101-111. Baltimore, 2000.
- Mynářová, Jana. *Language of Amarna- Language of Diplomacy Perspective on the Amarna Letters*. Prague: Czech Institute of Egyptology Faculty of Arts, 2007.
- Okkar, Remziye. "Eski Çağlardan Roma Dönemine Kıbrıs/Alashiya Adasındaki Siyasi Oluşumlara Genel Bir Bakış", ed: Osman Köse, *Tarihte Kıbrıs, İlkçağlardan 1960'a Kadar Cilt I*. 27-41. Bursa, 2017.
- Olivier, Jean-Pierre. "The development of Cypriot Syllabaries, from Enkomi to Kafizin", ed. Philippa M. Steele, *Syllabic Writing on Cyprus and its Context*. 7-26. Cambridge, 2013.

- Peltenburg, Edgar. "Text Meets Material in Late Bronze Age Cyprus", ed: A. Georgiou, *Cyprus, an Island Culture: Society and Social Relations from the Bronze Age to the Venetian Period*. 1-23. Oxford, 2012.
- Podany, Amanda H. *Brotherhood of Kings How International Relations Shaped the Ancient Near East*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Rainey, Anson. F. *Canaanite in the Amarna Tablets a Linguistic Analysis of the Mixed Dialect used by the Scribes from Canaan Volume I-IV*. Leiden: Brill, 1996.
- Rainey, Anson. F. *The El-Amarna Correspondence 2 Vol. Set. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of all Extant Tablets*. Boston: Brill, 2015.
- Roaf, Michael. *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East*. New York: Andromeda Books, 1996.
- Rollinger, Robert. "Assyria and the Far West: The Aegean World", ed. Eckart Frahm, *A Companion To Assyria*. 275-285. Hoboken, 2017.
- Sherratt, Susan. "Late Cypriot Writing in Context", ed: Philippa M. Steele *Syllabic Writing on Cyprus and its Context*. 77-105. Cambridge, 2013.
- Singer, Graciela Gestoso. "Some Economical Terms in the Amarna Letters", *Cahiers Caribéens d'Egyptologie* n°7/8, (2005): 197-205.
- Singer, Itamar ve Singer, Graciela Gestoso. "Alašian products in Hittite sources", ed. Zoltán Csabai, *Studies in Economic and Social History of the Ancient Near East in Memory of Péter Vargyas*. 317-336. Budapest, 2014.
- Steel, Louise. "Cyprus", ed. Eric H. Cline, *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*. 804-819. New York, 2012.
- Steele, Philippa M. *Writing and Society in Ancient Cyprus*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Stevens, Anna. "Tell el-Amarna", ed. W. Wendrich, *UCLA Encyclopedia of Egyptology*. 1-37. Los Angeles, 2016.
<http://digital2.library.ucla.edu/viewItem.do?ark=21198/zz002k6x4x>, Erişim: 22.11.2020).
- Tarawneh, Hanadah. "Amarna Letters: Two Languages, Two Dialogues", ed: J. Mynářová *Egypt and the Near East – the Crossroads Proceedings of an International Conference on the Relations of Egypt and the Near East in the Bronze Age, Prague, September 1–3, 2010*. 271-284. Prague, 2011.
- Terpstra, Taco. *Trade in the Ancient Mediterranean: Private Order and Public Institutions*. Princeton: Princeton University Press, 2019.
- Thomson, George. *Eski Yunan Toplumunu Üzerine İncelemeler Tarih Öncesi Ege* (çev: C. Üster). İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.
- Ünal Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.
- Ünal Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.

- Ünsal, Veli. *Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni Hiti ve Urartu*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- Wachsmann, Shelley. "Is Cyprus Ancient Alashiya? New Evidence from an Egyptian Tablet", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 49, No. 1 (Mar.), (1986): 37-40.
- Wainwright, G. A. "Alashia=Alasa; Asy" *Klio*, Vol. 14, I., (1915): 1-36.
- Wainwright, G. A. "Asiatic Keftiu", *American Journal of Archaeology*, Vol. 56, No. 4 (Oct.) (1952): 196-212.
- Wilkinson, Toby. *Eski Mısır M.Ö. 3000'den Kleopatra' ya Bir Uygarlığın Tarihi* (çev: Ü. H. Yolsal). İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- VAT =Vorderasiatisches Museum.
- Yıldırım, Nurgül, "Demir Çağında Göçün ve Ticaretin Şekillendirdiği Coğrafya Kuzey Levant", *History Studies*, 12/4, (2020): 2219-2246.
- Yıldırım, Nurgül, "The Rich Trade Center of the Mediterranean "Alashiya and Yadnana" in the Cuneiform Memory", *Arkeoloji ve Sanat*, 164: (Mayıs-Ağustos 2020): 41-52.
- Yıldırım, Şeyma. "Mısır, Ugarit ve Asur İmparatorluk Dönemi Yazılı Kaynaklarında Alaşya", ed: N. N. Kara, L. Daşdemir, Ö. Küpeli, *Prof. Dr. Necmi Ülker Armağanı*. 441-453. İzmir, 2008.
- Yılmaz, Cemal ve Kılıç, Yusuf. "Eski Yakınoğu'nun Diploması Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 7, (2020): 879-912.
- Yon, Marguerite. *The City of Ugarit at Tell Ras Shamra*. Indiana: Eisenbrauns, 2006.

WEB KAYNAKLARI

- https://www.metmuseum.org/toah/hd/silv/hd_silv.htm. (30.03.2019)
- <http://www.mta.gov.tr/v3.0/muze/mineraloji-petrografi>. (27.09.2020)
- https://www.hethport.uni-uerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=141. (28.03.2019)
- https://www.hethport.uni-uerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=121. (28.03.2019)
- https://www.hethport.uni-uerzburg.de/txhet_svh/textindex.php?g=svh&x=x. (28.03.2019)
- <http://archaeology.tau.ac.il/?p=4729>. (21.05.2018)
- <http://www.cografyabilimi.gen.tr/kayac-turleri-nelerdir/>. (10.07.2018)
- <http://www.tau.ac.il/~archpubs/projects/amarna.html>. (21.05.2018)
- <https://in-cyprus.philenews.com/alassa/>. (24.09.2020)
- <https://www.ancient.eu/cyprus/> (23.03.2019)
- <http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>. (13.10.2020)